

KARININKŲ ŽMONOS IR LIETUVOS NACIONALINIS SAUGUMAS: KUNIGAİKŠTIENĖS BIRUTĖS KARININKŲ ŠEIMŲ MOTERŲ DRAUGIJA 1925–1940 METAIS

Aušra Jurevičiūtė

ABSTRACT

Unlike the war veterans or disabled soldiers' associations that were active in Lithuania in the period between the two world wars, which have already been extensively studied, less is known about associations that provided public relief to the army. One of them supported the notion of women's involvement in national defence, which was widespread in European society in the 19th century and the first half of the 20th century. Named in 1935 after the mother of Lithuania's greatest Medieval ruler, it was called the Duchess Birutė Association of Women from Officers' Families. Based on research into existing sources and literature, the article sets out to analyse the establishment of this association, which was active for 15 years (1925–1940), and to reveal its aims and structure. The author examines the statutes which defined the directions of its activities and financial possibilities, identifies sponsors, and assesses their impact on the operation of the association, before focusing on the activities of the association relating to cooperation with the army, the dissemination of national ideas, and the concepts of family and the role of women. **KEYWORDS:** Lithuanian national defence; women's associations; public relief for wounded soldiers and the disabled; civilian charities; paramilitary culture.

171

ANOTACIJA

Skirtingai nei karo veteranų ar suluošintųjų karių organizacijos, veikusios Lietuvoje laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų, kurios jau yra nemažai tyrinėtos, apie visuomenės paramą kariuomenei teikusias draugijas žinoma mažiau. Viena tokių organizacijų rėmėsi XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje Europos visuomenėse paplitusia moters įtraukimo į nacionalinės gynybos reikalus samprata. 1935 m. pasitelkusi svarbiausio viduramžių Lietuvos valdovo motinos vardą, ji vadinosi Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija. Šio straipsnio tikslas, naudojantis esamais šaltiniais ir literatūra, atskleisti iš viso penkiolika metų (1925–1940 m.) veikusios Draugijos įsikūrimą, veiklos tikslus, struktūrą. Straipsnyje analizuojami įstatai, kurie apibrėžė veiklos kryptis, finansines galimybes. Autorė įvardija rėmėjus, vertina jų įtaką Draugijos veikimui, didžiausių dėmesį skiria organizacijos veiklai, susijusiai su bendradarbiavimu su kariuomene, tautinių idėjų sklaidai, šeimos ir moters vaidmens sampratoms. **PAGRINDINIAI ŽODŽIAI:** Lietuvos nacionalinė gynyba; moterų organizacijos; sužeistų karių ir karo suluošintųjų globa; civilių labdaros organizacijos; paramilitarinė kultūra.

Aušra Jurevičiūtė, dr., Vytautas the Great War Museum, K. Donelaičio g. 64, LT-44248 Kaunas, Lithuania.
E-mail: ausrajureviciute@hotmail.com.

Išvadas

Straipsnio tikslas – atskleisti vienintelės Lietuvoje veikusios su kariuomene susijusios moterų organizacijos, Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos (KBKŠMD), istoriją, jos įsikūrimo aplinkybes, veiklos tikslus, struktūrą. Ypatingą dėmesį skirsime draugijos veiklai labdaros srityje, bendradarbiavimui su kariuomene ir draugijos įtakai auklėjant visuomenę patriotizmo dvasia bei parodant moters vaidmenį šeimoje ir visuomenėje.

Istoriografija apie KBKŠMD yra negausi. Trumpa istorinė apžvalga, pristatanti šios organizacijos veiklą tarp dviejų pasaulinių karų, pateikta Jungtinėse Amerikos Valstijose 1973 m. išleistoje knygoje, skirtoje Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karių šeimų moterų draugijos atkūrimo 20-mečiui¹. Kitą glaustą apžvalgą parengė ir 1997 m. publikavo Gintautas Surgailis². Visi šaltiniai yra saugomi Lietuvos centrinio valstybės archyvo keliuose fonduose. Pagrindiniai juridiniai dokumentai yra Kauno miesto apskrities viršininko įstaigos³ ir Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento fonduose⁴. Organizacijos viso archyvo nėra. Išlikusi viena Centro valdybos byla 1938–1939 m.⁵ ir trijų skyrių kelios archyvinės bylos saugomos Karininkų šeimų moterų draugijos fonde: Radviliškio – septynios bylos⁶, Panevėžio⁷ ir Varnių skyrių – po vieną bylą⁸. Daugiausia faktinės medžiagos rasta karininkų žurnalo „Kardas“ 1925–1940 m. atskiruose numeriuose. Juose buvo kelios rubrikos, kuriose spausdinama draugijos informacija: nuo 1926 m. – „Mūsų šeimos kampelis“, o nuo 1936 m. – „Birutininkų kampelis“. Siekiant išsiaiškinti Draugijos narių, karininkų žmonių, vardus, kurie tarpukario spaudoje labai dažnai buvo nerašomi, naudotasi devyniais leidinio „Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953“ tomiais⁹.

KBKŠMD ištakos ir veikla iki 1936 m.

Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos gimimo idėja prasidėjo nuo Kariams, ligoniams ir invalidams globoti moterų komiteto, kurį įkurti karo

¹ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės Birutės Karių Šeimų Moterų Draugijos dvidešimtmetis 1951–1971*. Čikaga, 1973.

² SURGAILIS, Gintautas. Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. *Karo archyvas*, 1997, t. XIV, p. 97–99.

³ Kauno miesto apskrities viršininko įstaigos. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau LCVA), f. 402, ap. 1, b. 356, 360.

⁴ Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamentas. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239.

⁵ Karininkų šeimų moterų draugija, Centro valdyba. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 9.

⁶ Karininkų šeimų moterų draugijos (toliau – KMŠD) Radviliškio skyrius. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10.

⁷ KŠMD Panevėžio skyrius. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 10.

⁸ KŠMD Varnių skyrius. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 8.

⁹ ASEVIČIUS, Vytautas, et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. II–X. Vilnius, 2002–2015.

gydytojų žmonas paskatino gen. ltn. Vladas Nagevičius. Būdamas Karo medicinos viršininku, jis tiesiogiai matė sužeistų ir karo invalidais tapusių karių būklę. Todėl 1922 m. gruodžio mėn. Kauno įgulos karo medikų žmonos įkūrė komitetą, kurio tikslas buvo sujungti visuomenės pajėgas materialiai paremti karių ligonius, karo invalidus ir sužeistus karius, kurie gydėsi Karo ligoninėje. Po trejų metų veiklos, 1925 m. sausio 3 d., šio komiteto pagrindu buvo įsteigtas Kariams ligoniams globoti moterų komitetas (KLGGMK), kurio steigėjos buvo: Sofija Oželienė, Pelagėja Vaiciuškienė (Vaičiuškienė), Leokadija Žemgulienė, Natalija Regina Kizlauskienė, Ona Čebelytė. Pirmosios keturios buvo karininkų, karo medikų, žmonos, O. Čebelytė buvo Karo ligoninės medicinos sesuo. 1925 m. sausio 8 d. jos pateikė prašymą registruoti komitetą Kauno apskrities viršininko įstaigoje¹⁰. Prie prašymo pridėtuose įstatuose buvo įrašytas šio komiteto tikslas: „Teikti medžiaginės ir dvasinės paramos kariams ligoniams ir nesveikiems jų šeimos nariams.“¹¹ Tikslui įgyvendinti komitetas numatė: prižiūrėti globojamuosius ligoninėje, teikiant jiems paguodą dovanomis, knygomis, paskaitomis, organizuojant jų priežiūrą namuose ir šeimynose, padedant susirasti darbą ir pragyvenimo šaltinius sveikatos netekusiems kariams. Įstatuose buvo numatyta, kas gali būti šio komiteto nariai. Tikrosiomis narėmis galėjo tapti moterys, kurios priklausė karių šeimoms, pačios nereikalaujančios globos ir turinčios visas pilietines teises. Vyrai galėjo būti tik rėmėjai, šelpėjai ir turėjo tik patariamąjį balsą. Visi tikrieji nariai ir šelpėjai turėjo mokėti kas mėnesinį 2 litų mokestį¹². Įstatuose buvo numatyta rinkimų į valdybą tvarka, revizijos komisijos veikla ir kt. Komiteto valdyba renkama visuotiniame susirinkime balsų dauguma iš 5 narių. Komiteto lėšas sudarė nario mokestis, aukos, pašalpos, paskaitų, koncertų-vakarų, loterijų pajamos, kurias tikrino išrinkta Revizijos komisija. Komiteto veiklos plotas – visa Lietuva, buveinė – Lietuvos sostinė. Panaikinus komitetą, jo lėšos pereina kitai organizacijai, kuri turi panašius tikslus. Kauno apskrities viršininko įstaiga įstatus registravo 1925 m. sausio 24 d.¹³ Po registracijos komitetas išsirinko valdybą, kurią sudarė: pirmininkė – S. Oželienė, vicepirmininkės – N. R. Kizlauskienė ir P. Žemgulienė, išdininkė – P. Vaiciuškienė (Vaičiuškienė), narė – O. Čebelytė. Revizijos komisiją sudarė: Janina Ūsienė, R. Paulauskienė, Ksavera Žilinskienė¹⁴. Komiteto būstinė buvo S. Oželienės bute, Vytauto pr. 33. Pirmoji žinia apie įkurtą KLGGMK buvo atspausdinta „Karde“ 1925 m. balandžio 1 d. Ten rašoma, kad sausio 3 d. įkurto komiteto pirmininkė – S. Oželienė, išdininkė – P. Vaiciuškienė (Vaičiuškienė), sekretorė – L. Žemgulienė. Šiame pranešime randame ir pirmųjų Komiteto darbų sąrašą: vasario 16 d. surengė koncertą Karo ligoninėje, o vasario 22 d. balių-koncertą Karininkų ramovėje, kurio metu buvo surinkta 4 422 Lt

¹⁰ Kariams ligoniams globoti moterų komiteto prašymas registruoti komitetą, 1925-01-08. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 356, l. 1.

¹¹ Kariams ligoniams globoti moterų komiteto įstatatai, [1925 m.]. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 356, l. 2.

¹² Ibid.

¹³ Žinių lapas apie Kariams ligoniams globoti moterų komitetą, 1925-01-24. LCVA, f. 402, ap. 4, b. 356, p. 5.

¹⁴ Ibid.

80 ct gryno pelno¹⁵. Komitetą jo darbo pradžioje parėmė Krašto apsaugos ministerija, davusi 1 000 Lt pašalpą¹⁶. Nuo savo veiklos pradžios iki kovo 15 d. Komitetas turėjo sukaukęs 9 619 Lt 80 ct, o karių ligonių reikalams išleido 7 118 Lt 65 ct¹⁷. S. Oželienė apie Komiteto veiklą išėivijoje išleistoje knygoje rašė, kad „Komitetas įrengė Karo ligoninėje radijo imtuvą už 2 000 litų, papildė knygomis ligoninės biblioteką ir keliems karo invalidams už 3 000 litų padovanojo rankų ir kojų protezus“¹⁸. Komiteto moterys buvo pirmos, kurios Vėlinių dieną pagerbė mirusių karių atminimą, ap-lankydamos jų kapus ir uždegdamos žvakutes, o Karo ligoninės kapelionas Adolfas Sabaliauskas sukalbėjo maldą. Komitetas rūpinosi surinkti kuo daugiau lėšų ir todėl rengė koncertus ir balius Karininkų ramovėje, kuriuose apsilankydavo vyriausybės, diplomatinio korpuso nariai, visuomenės atstovai. Šiuose renginiuose buvo surinkta apie 10 000 Lt pelno, kuris panaudotas Komiteto veiklai. Kalėdų šventės proga Komiteto narės aplankė 1 300 ligonių Karo ligoninėje ir atskiruose lazaretuose Kauno įguloje bei surengė jiems Lietuvos operos dainininkų: Kipro Petrausko, Vladislavos Grigaitienės, Antano Sodeikos, Aleksandro Kutkaus ir brolių Leibos ir Moišės Hofmeklerių koncertus. Šie koncertai tapo tradicija ir vykdavo iki 1940 m. Didžiulis dėmesys buvo skiriamas ligoniams, kurie sirgo džiova ir gydėsi Šveicarijoje. Jų gydymui apmokėti buvo paskirta daugiau kaip 6 000 Lt¹⁹. Kitus šia liga sergančius ir gydomus Karmelitų skyriaus palatose ligonius moterys lankė kiekvieną sekmadienį, pradžiugindamos dovanėlėmis: vaisiais, vynu, pyragaičiais ir kt. Komiteto aktyviausios narės buvo: S. Oželienė, L. Žemgulienė, P. Vaiciuškienė, L. Janulaitienė, G. Matulionienė, M. Marcinkienė, A. Matukienė, R. Paulauskienė, Ona Rėklaitienė, J. Ūsienė ir Karo ligoninės vyr. gailestingoji sesuo O. Čebelytė. Jas aktyviai rėmė Prezidento Aleksandro Stulginskio žmona Ona Stulginskienė ir diplomato Ernesto Galvanausko žmona Berta Galvanauskienė. Dvasinę pagalbą Komitetui ir jų lankomiems ligoniams teikė kapelionas A. Sabaliauskas, nuo 1920 m. dirbęs Karo ligoninėje. KLGMK veikė ne visus metus ir 1925 m. lapkričio 27 d. nutarimu, priimtu visuotiniame narių susirinkime, likvidavosi, o savo turėtą turtą, remiantis Įstatų 27 paragrafu, perdavė Karininkų šeimų moterų draugijos (KŠMD) Sanitarinei sekcijai, kaip organizacijai, turinčiai panašų tikslą²⁰. Jų turimas turtas buvo 3 000 Lt²¹. Tuo metu jau veikė Karininkų šeimų moterų draugija, kurios įstatai buvo registruoti 1925 m. kovo 27 d.²² Jos įkūrimo iniciatoriumi vėl tapo gen. ltn. V. Nagevičius. Stebėdamas KLGMK veiklą vien šalpos srityje, jis

¹⁵ Moterų komitetas kariams ligoniams globoti. *Kardas*, 1925-04-01, nr. 6, p. 13.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid., p.14.

¹⁸ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 17.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Kariams ligoniams globoti moterų komiteto pareiškimas Kauno miesto ir apskrities viršininkui, 1925-11-27. *LCVA*, f. 402, ap. 1, b. 356, l. 6.

²¹ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 17.

²² Karininkų šeimų moterų draugijos įstatai, registruoti 1925-03-27. *LCVA*, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 3.

ėmėsi iniciatyvos suorganizuoti visas karininkų šeimų moteris, kad jos veiktų plačiau: pedagogikos, kultūros ir visuomeninėje srityse²³.

Steigiamasis KŠMD susirinkimas įvyko 1925 m. kovo 25 d. Karininkų ramovėje. Susirinkimą pradėjo KLGGMK pirmininkė S. Oželienė²⁴. Ji papasakojo apie nuveiktus Komiteto darbus ir pasiūlė steigti draugiją, kuri suvienytų visas karininkų šeimų moteris. Susirinkimas tam vienbalsiai pritarė. Ramovės pirmininkas gen. ltn. V. Nagevičius, pasveikinęs susirinkusias moteris ir pagyręs jų priimtą sprendimą suvienyti visas karininkų šeimų moteris, „palinkėjo sėkmingai dirbti, nes naujai atsikūrusioje valstybėje moters veikla labai svarbi“²⁵. Generolas ragino puoselėti lietuviškas tradicijas šeimoje, nepasiduoti svetimųjų, dažniausiai žalingoms, įtakoms, nenustoti lietuviškos moters būdo savybių: kuklumo, darbštumo ir dorovingumo; nenutolti nuo lietuviško kaimo, tautinės sąmonės ir tvirtos moralės, priminė lietuvių karininko žmonos-motinos pareigas šeimai, tautai ir valstybei²⁶. Šiame susirinkime buvo išrinkta komisija, kurią sudarė gydytoja A. Ambraziejutė-Steponaitienė, S. Oželienė, O. Balsienė ir O. Litvinienė, turėjusi parengti įstatus. Įstatai buvo parengti ir Karininkų šeimų moterų draugija įregistruota 1925 m. balandžio 4 d. Jos tikslas apibrėžtas labai trumpai: „Sudaryti bendrą karininkų šeimų moterų draugiją, vadovaujantis tautiniais ir moraliniais pagrindais.“²⁷ Gerokai plaučiau buvo pristatytos veiklos gairės, kurios surašytos skyriais ir suskirstytos paragrafais. Skyrius „Draugijos darbai“ sudarytas iš penkių paragrafų: 1. Draugija rūpinasi karininkų šeimų vaikų auklėjimu pedagoginiais ir tautiniais atžvilgiais. Šiam tikslui pasiekti steigia vaikų darželius, vaikų bibliotekas, ruošia ir atspausdina vaikams pamokančias brošiūras, rengia vaikams pritaikytus spektaklius. 2. Skelbia, kaip Draugija rūpinasi sergančiais ir sužeistais kariais: taikos metu padeda steigti kariams prie karo ligoninių ir kareivinių klubų bibliotekas ir globoja sergančius karius našlaičius; karo metu Draugija visoj Lietuvoj telkia karininkų šeimų moteris medicininės, organizuoja materialinės ir moralinės pagalbos teikimą sužeistiems ir sergantiems kariams; 3. Draugija rūpinasi kultūros bei švietimo darbu ir tai daro rengdama kursus, paskaitas, kultūrinės pramogas, kaip ekskursijas, koncertus, spektaklius ir kt., steigia ir išlaiko kareivių namus. 4. Prižiūri karių kapus; 5. Reikalui esant, rūpinasi ir šelpia neturtingas, palikusias našlėmis karininkų žmonas ir vaikus, iki našlės neištekės už kito vyro, o vaikai sulauks 17 metų amžiaus²⁸. Išsamiai aprašyta ir narystė. Draugijos nariai galėjo būti tikrieji, garbės, pasyvieji nariai ir rėmėjai. Tikraisiais nariais galėjo būti karininkų, karo gydytojų ir karo valdininkų šeimos moterys: žmonos ir jų užaugintos ir neištekėjusios dukterys, kurios buvo įrašytos į karininko tarnybos lapą. Jos turėjo pareikšti norą dalyvauti Draugijos veikloje, sumokėti

²³ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 17.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*, p. 18.

²⁶ *Ibid.*, p. 18–19.

²⁷ Karininkų šeimų moterų draugijos įstatai, 1925-04-04. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 2.

²⁸ *Ibid.*

12 litų metinį mokestį ir pasižadėti vykdyti Draugijos įstatus. Garbės nariais galėjo būti nusipelnę Draugijai asmenys arba žymūs žmonės. Pasyviaisiais nariais galėjo būti atsargos karininkų šeimos narės, priimamos tokiomis pat sąlygomis kaip tikrosios narės, ir gailėstingosios seserys, kurios dirba karinėse formuotėse. Garbės nariai ir pasyvieji nariai neturėjo balsavimo teisės. Atskiru punktu aptartas rėmėjo statusas. Rėmėju galėjo tapti tik asmuo, gavęs penkių Draugijos narių rekomendacijas ir visuotinio susirinkimo pritarimą. Draugijos lėšas sudarė nario mokestis, pajamos iš koncertų, paskaitų, vakarų, loterijų. Įstatuose buvo numatytos ir Draugijos teisės, kuriomis ji galėjo įsigyti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto ir naudotis juridinio asmens teisėmis, steigti vaikų darželius, rengti koncertus, vakarus, ekskursijas ir kt. Atskiru punktu buvo pažymėta, kad Draugija veikia kartu su „Ramovė“. Septintasis skyrius nustatė Draugijos organizaciją. Ją sudarė Centro valdyba, Revizijos komisija, įgulos draugijos skyrius, sekcijos. Centro valdyba (toliau CV) renkama iš penkių narių vieneriems metams. Smulkiai aprašyti Draugijos organų privalomi darbai. Atskiru paragrafu buvo įtraukta nuostata, kad Draugijos skyrius gali būti įkurtas kiekvienoje įguloje, kurioje atsiras penkios narės. Draugijos visuotinis susirinkimas rengiamas kartą per metus ir jame atstovauja 1 asmuo nuo dešimties narių. Draugijos likvidavimas vyksta visuotinio susirinkimo $\frac{3}{4}$ įgaliotų atstovų sprendimu²⁹. Įstatai buvo patvirtinti originaliais steigėjų parašais: gydytoja A. Ambraziejūtė-Steponaitienė, O. Litvinienė, O. Balsienė, Bronislava Žukienė, S. Oželienė. Įregistravus įstatus, buvo sušauktas susirinkimas, kuriame išrinkta Draugijos valdyba, kurią sudarė: pirmininkė – Vladislava Polovinskaitė-Grigaitienė – laisva dainininkė³⁰, vicepirmininkė – S. Oželienė – namų šeimininkė, sekretorė – P. Žemgulienė – namų šeimininkė, išdinininkė – O. Balsienė – dantų gydytoja³¹. V. Grigaitienė, nors ir surinkusi daugiausia balsų, dėl laiko stokos po dviejų savaitių atsisakė būti pirmininke ir šias pareigas perėmė daktarė A. Ambraziejūtė-Steponaitienė. Suvažiavime buvo įsteigtos ir trys sekcijos: Švietimo-kultūros, Pedagoginė bei Kariams ligoniams ir invalidams globoti. Į šią sekciją perėjo visos buvusio Kariams ligoniams ir invalidams globoti komiteto narės.

Žinia apie naujos Karininkų šeimų moterų draugijos įsisteigimą greitai pasklido po Lietuvą ir įgulose pradėjo kurtis Draugijos skyriai, tuo metu dar vadinti rateliais. Kovo 29 d. Klaipėdoje 7-ojo pėstininkų Ž. K. Butigeidžio pulko karininkų šeimų moterų susirinko į susirinkimą ir įkūrė Klaipėdos įgulos karininkų šeimų moterų ratelį. Įstatus ir veiklos gaires gavo iš Kaune veikusio Komiteto, nors įstatai dar nebuvo registruoti. Į Klaipėdos ratelio valdybą buvo išrinktos: pirmininke – Vilgelmina Genienė, vicepirmininke – Zofija Veronika Šurkienė, sekretore – Liucija Šileikienė, išdininke –

²⁹ Karininkų šeimų moterų draugijos įstatai, registruoti 1925-03-27. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 3.

³⁰ Archyvo byloje vardo raidė L., tačiau jos vardas buvo Vladislava ir ji buvo plk. Juozo Grigaičio žmona, dainininkė Vladislava Polovinskaitė-Grigaitienė.

³¹ Anketa apie karininkų šeimų moterų draugiją, 1925-08-21. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 4.

Bronislava Knabikaitė³². Pirmasis jų darbas buvo šv. Velykų proga aplankyti karius, kurie gydėsi Klaipėdos ligoninėje. Jiems moterys nunešė margučių ir kitokių velykinių skanėstų. Tai sergantiems kareiviams „sukėlė daug džiaugsmo [...] ir iššaukė didelį jų dėkingumą“³³. Kiek tokių ratelių buvo įkurta kariniuose daliniuose, neturime informacijos. Rugpjūčio mėn. „Karde“, rubrikoje „Krašto gynimas ir visuomenė“, randame informaciją, kad 1-ojo pėstininkų pulko ponios liepos 12 d. Ukmergės miesto sode surengė didelę gegužinę. Buvo suvaidintas vieno veiksmo farsas „Neatmezgamas mazgas“, o pulko orkestras atliko penkis kūrinius iš įvairių operų: „Eugenijaus Onegino“, „Demono“, „Traviatos“, „Rigoletto“ ir Juozo Gudavičiaus sukomponuotą lietuviškų dainų popuri³⁴. Šis ratelis įsikūrė birželio mėnesį, o jo pirmininke buvo išrinkta Eugenija Pošiūnienė, vicepirmininke – Stanislava Šlepetienė, sekretore – Viktorija Vengianskienė, iždininke – Marija Stalauškienė, nare – Valentina Leonavičienė³⁵. Pirmoji jų akcija buvo gegužinė, surengta liepos 12 d. 1-ojo pėst. DLK Gedimino pulko karininkų šeimų moterų ratelis, jau tapęs draugija, 1926 m. sausio 6 d. karininkų klube surengė vaikams eglutę su vaidinimu, kuri tęsėsi nuo 15 iki 20 val. Į renginį buvo pakviesti 100 pulko karininkų, karių-viršilų, Ukmergės prieglaudos ir Ukmergės inteligentijos vaikučių. Paskui visi vaikai buvo vaišinami arbata ir saldumynais klubo valgykloje, o Kalėdų senelis prie eglutės dalino dovanas. Eglutei-vakarėliui lėšų skyrė KŠMD iš nario mokesčio, o Ukmergės inteligentų vaikų tėvai mokėjo 3 Lt. Vaikai dalyvavo be mokesčio. Organizuojant šį renginį daugiausia nuveikė draugijos narės: V. Leonavičienė, E. Pošiūnienė, V. Vengianskienė. Ypač daug dirbo V. Leonavičienė, kuri parengė vaikus vaidinimui, baletui, šokiams ir žaidimams³⁶. Ši šventė buvo išsamiai aprašyta „Karde“, rubrikoje „Mūsų šeimos kampelis“, kuri šiame karininkų žurnale atsirado nuo 1926 m. Tos dienos numeryje taip pat buvo paminėta, kad KŠMD sausio 17 d. Karininkų ramovėje surengta arbatėlė kviestiniams svečiams³⁷. Panaši informacija buvo įdėta ir kitame „Kardo“ numeryje, tik ten buvo paminėtas Klaipėdos įgulos karininkų šeimų moterų draugijos ratelis ir jo sausio 16 d. 7-ojo pėstininkų pulko Karininkų klube surengtas vakarėlis: „Ten vyko koncertas, šokiai ir loterija, kurie tęsėsi iki 3 val. ryto ir visiems labai patiko. Daugiausia darbo įdėjo ponija V. Genienė, ratelio pirmininkė.“³⁸

1926 m. kovo 9 d. Karininkų ramovėje, Kaune, įvyko visuotinis metinis KŠMD susirinkimas, kuriame CV pateikė ataskaitą apie atliktus darbus. Draugijoje buvo trys sekcijos: 1. Auklėjimo – pirmininkė Justina Vintartienė, 2. Sergančiųjų karių globojimo – A. Steponaitienė, 3. Pasekcija, rengusi koncertus-balius ir arbatėles, kurie Draugijai davė daugiausia pelno. KŠMD, neapsiribodama tik vakarėlių rengimu, planavo

³² Klaipėdos įgulos karininkų šeimų moterų ratelis. *Kardas*, 1925-05-15, nr. 9, p. 11.

³³ *Ibid.*

³⁴ 1 pėst. pulko ponių gegužinė. *Kardas*, 1925-08-15, nr. 15, p. 12.

³⁵ Ukmergės įgulos karininkų šeimų moterų ratelis. *Kardas*, 1925-08-15, nr. 15, p. 13.

³⁶ 1-mas pėst. D.L.K. Gedimino pulkas. *Kardas*, 1926-01-20, nr. 2, p. 29.

³⁷ *Ibid.*, p. 30.

³⁸ Klaipėdos įgulos Karininkų šeimų moterų draugijos ratelio vakarėlis. *Kardas*, 1926-01-30, nr. 3, p. 46.

įsteigti du darželius: Kaune (centre) ir Šančiuose. 1926 m. vasario 15 d. Šančiuose darželis buvo įsteigtas, o jo vedėja tapo Marija Nemeikšaitė³⁹. Į darželį pirmiausia buvo priimami Draugijos narių vaikai, kurių tėvai mokėjo 20 Lt, jei du vaikai – po 15 Lt. Karininkų vaikams, kurių žmonos nebuvo Draugijos narės, mokestis buvo didesnis. Į darželį, esant laisvų vietų, buvo planuojama priimti ir civilių šeimų vaikus. Draugija planavo Karininkų ramovėje įsteigti žaislų salę (vaikų klubą), kuri pakeistų vaikų darželį, kol jis bus įsteigtas Kauno centre. Kariams globoti sekcijos narės lankė sergančius karius ir teikė jiems materialinę bei moralinę paramą: rengė koncertus, dalino dovanas, vaisius, vyną ir saldumynus. Per ataskaitinį laikotarpį buvo surengtos paskaitos: S. Čiurlionienės „Priešmokyklinio amžiaus vaikai“, Magdalenos Galdikienės „Mergaičių auklėjimas“. Planuose buvo ir daugiau paskaitų: medicinos dr. Vinco Tercijono „Kūdikių auginimas“, daktarės Aldonos Birutavičienės „Vaikų su įgimtais liguistais palinkimais maitinimas ir auklėjimas“, daktaro Andriaus Matulevičiaus „Limpamosios vaikų ligos“⁴⁰. Šis susirinkimas buvo išskirtinis tuo, kad jame buvo išrinkti pirmieji Draugijos garbės nariai. Jais tapo gen. ltn. V. Nagevičius ir plk. Teodoras Daukantas⁴¹. Į naująją Centro valdybą buvo išrinktos: pirmininke – daktarė A. Ambraziejūtė-Steponaitienė, vicepirmininkės – S. Oželienė ir Olga Radus-Zenkavičaitė-Litvinienė, sekretore – Stanislava Žalakevičienė, išdininke – Marija Tumėnienė. „Karde“ atspausdintame pranešime apie KŠMD veiklą buvo pateikta ir metinė finansinė ataskaita: nuo 1925 m. kovo 10 d. iki 1926 m. kovo 9 d. buvo gauta pajamų 10 238 Lt 62 ct, kurias sudarė nario mokestis – 249 Lt ir pelnas iš balių ir arbatėlių – 9 932 Lt 40 ct bei palūkanos nuo einamosios sąskaitos Kooperacijos banke – 57 Lt 22 ct⁴². Pateiktoji ataskaita leidžia teigti, kad Draugija vykdė savo užsibrėžtus tikslus ir pasiekė neblogų rezultatų. 1926 m. Draugijos rateliai veikė 4-ajame pėstininkų pulke, 5-ajame pėstininkų pulke, 1-ajame pėstininkų pulke⁴³. Tačiau buvo ir tokių įgulų, kur buvo nemažai karininkų šeimų, bet moterys Draugijos ratelio neįkūrė. Tokia žinia buvo paskelbta apie Marijampolės įgulą, kurioje yra „[...] apie 35 įgulos ponios, bet jų viešo darbo visiškai negirdėti“⁴⁴.

KŠMD veikla aktyvėjo kiekvienais metais. 1927 m. vasario 22 d. ji surengė kaukių balių, kuris Draugijai davė 10 000 Lt pelno. Kovo 7 d., minėdama antrąsias veiklos metines, Draugija atidarė karininkų šeimų vaikams darželį, kuris veikė Kęstučio g. 36, o jo vedėja tapo M. Nemeikšaitė⁴⁵. Dar vieną darželį tų pačių metų lapkričio 10 d. atidarė Karininkų ramovėje⁴⁶. Šiam moterų sprendimui pritarė ir Karininkų ramovės

³⁹ Visuotinis metinis Karininkų Šeimų Moterų Draugijos susirinkimas. *Kardas*, 1926-03-20, nr. 8, p. 124.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ K.M. D-jos paskaitos. *Kardas*, 1926-02-28, nr. 6, p. 94.

⁴⁴ Marijampolės įgula. *Kardas*, 1926-06-20, nr. 17, p. 273.

⁴⁵ Karininkų Šeimų Moterų Draugija. *Kardas*, 1927-03-10, nr. 5–6, p. 96.

⁴⁶ Karininkų vaikų darželis. *Kardas*, 1927-11-10, nr. 31, p. 452.

valdyba, kuriai vadovavo gen. ltn. V. Nagevičius. Aktyviai veikė Draugijos Sanitarijos sekcija, kuri, kaip ir praėjusiais metais, apdovanojo karius ligonius šv. Velykų proga dovanomis, o gegužės mėn. karo ligoninėje surengė koncertą. Daugelis ligonių pirmą kartą savo gyvenime turėjo galimybę išgirsti Valstybinės operos solistus: Vladislavą Grigaitienę, Antaną Sodeiką ir Aleksą Kutkauską. Jiems pritarė Hofmeklerio kvartetas⁴⁷. „Artistai, nujausdami sunkią ligonių būklę, labai puikiai parinko dainas, kurios pakėlė jiems nuotaiką“, – tokį atsiliepimą apie koncertą randame „Karde“⁴⁸. Tačiau ne vien pagyrimai Draugijai spausdinti karinėje spaudoje. Joje buvo ir kritikos, kad Kauno įgulos draugija veikia aktyviai ir rodo iniciatyvą, tačiau taip yra ne visose įgulose, todėl skyrių įkūrimas kitose įgulose būtų labai naudingas visai Draugijos veiklai⁴⁹.

Apie Draugijos veiklą 1928, 1929, 1930 m. radome labai mažai informacijos. Jos beveik nėra ir karininkų žurnale „Kardas“ arba ji labai fragmentiška. 1928 m. vasario 4 d. paminėta, kad Karininkų šeimų moterų draugija pėstininkų pulko ramovėje surengė koncertą, kuriame grojo to pulko orkestras. Po koncerto vyko šokiai. Vakare buvo surinkta 500 Lt, kuriuos Draugija paaukojo kareivių švietimui, pašalpoms ir kitiems reikalams⁵⁰. Kovo mėn. KŠMD paskyrė 2 300 Lt Karo ligoninei, kad būtų įsigytas radijo imtuvas. Padėkoje, kurią atspausdino „Kardas“, Dr. Jono Basanavičiaus vardo Karo ligoninės administracija rašė: „[...] visai ligoninei radijo priėmimo įrengimas turintis kariams ligoniams didelės moralinės ir kultūriškos reikšmės, o be Karininkų Šeimų Moterų draugijos aukos šis darbas nebūtų pradėtas. Nors didelė įrengimo dalis dėlei lėšų stokos dar neužbaigta, bet darbas pradėtas ir bus baigtas, nes ligoje kenčiančių mūsų tėvynės gynėjų paguoda, reikia tikėti, ir ateityje nebus pamiršta.“⁵¹ Draugija rūpinosi ne tik karių ligonių sveikata, bet ir karininkų bei jų šeimų poilsiu. 1928 m. birželio 15 d. Palangoje, Basanavičiaus pr. 1, pradėjo veikti pensionas, vila „Dievaitis“. Kambarių kainos buvo didelės: nuo 100 iki 300 Lt. Reikėjo mokėti ir už maitinimą, kuris buvo tiekiamas keturis kartus per dieną ir kainavo: 7 Lt (nariams), 7,50 Lt karininkams ne nariams ir 9 Lt civiliams⁵². Karininkams buvo dar vienas reikalavimas, jie turėjo turėti savo pagalvę ir antklodę.

1931 m. kovo 8 d. įvyko metinis KŠMD susirinkimas, kuriame dalyvavo Kauno įgulos karininkų šeimų moterys ir penkių skyrių atstovės iš Aukštosios Panemunės, Kėdainių, Marijampolės, Šančių ir Vilkaviškio. Susirinkimą pradėjo Draugijos valdybos pirmininkė Irena Kubiliūnienė, pakvietusi į prezidiumą vicepirmininkę Elžbietą Birutę Novickienę ir sekretorę Apoloniją Šembergienę. Savo ataskaitoje ji pabrėžė, kad Draugija rengė auklėjimo turinio paskaitas, Eglutes su dovanomis karininkų ir

⁴⁷ Iš karo ligoninės. *Kardas*, 1927-05-30, nr. 15, p. 214.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Karininkų vaikų darželis. *Kardas*, 1927-11-10, nr. 31, p. 452.

⁵⁰ Karininkų šeimų moterų draugijos koncertas p. p. Ramovėje. *Kardas*, 1928-03-20-30, nr. 8-9, p. 140.

⁵¹ Padėka. *Kardas*, 1928-03-10, nr. 7, p. 124.

⁵² Karininkų šeimų moterų draugijos pensionas. *Kardas*, 1928-06-30-07-10, nr. 18-19, p. 266.

puskarininkų vaikams, Margučių šventes, koncertus ir arbatėles. Kaune veikė trys Draugijos įkurti vaikų darželiai karininkų vaikams: Kaune (centre), Šančiuose ir A. Panemunėje⁵³. Po ataskaitos įvyko naujos valdybos rinkimai, į kurią buvo išrinktos: M. Tumėnienė, Teofilija Ona Pundzevičienė, Monika Kučinskienė, A. Šenbergienė, Vanda Motiekienė. T. O. Pundzevičienė atsisakė įeiti į valdybą ir vietoj jos įėjo Vanda Mikštienė. Svarstant Draugijos veiklą, buvo nuspręsta, kad reikia pakeisti kai kurias įstatų nuostatas. Viena jų – CV kadencijos trukmė, kurią pasiūlyta pratęsti iki 3 metų, o ne 1 metų, kaip buvo pagal priimtus įstatus⁵⁴. Įstatams keisti buvo sudaryta komisija, kuri turėjo iki kito susirinkimo parengti siūlymus, o naujai valdybai susirinkimas pavedė įkurti Kauno skyrių, kad būtų galima šaukti ne visuotinius susirinkimus, kaip numatyta įstatuose, o skyrių atstovų suvažiavimus. Ši nuostata buvo įrašyta VIII įstatų skyriuje ir sustiprino skyrių vaidmenį Draugijoje, nes galėjo daryti didesnę įtaką organizacijos veiklai. Įstatatai buvo įregistruoti 1932 m. lapkričio 25 d.⁵⁵ 1932 m. KŠMD valdyboje buvo šios narės: pirmininkė – I. Kubiliūnienė, vicepirmininkės O. Štencelienė ir S. Oželienė, išdininkė – B. Saladžiuvienė, sekretorė – Vanda Motiekienė⁵⁶. Draugijoje tuo metu buvo keturi skyriai: A. Panemunės, Šančių, Kauno ir Aviacijos⁵⁷.

Išskirtiniai metai Draugijai buvo 1935 m., kai KŠMD šventė savo dešimtmetį. Jau sausio 24 d. buvo sušauktas KŠMD Kauno įgulos skyrių nepaprastasis susirinkimas, kuriame dalyvavo 130 narių. Susirinkimas buvo gausus, todėl, kaip rašo straipsnio autorius K., „Čia turi įtakos paskiausiai draugijos nariams atsiliepęs visoj Europoj siaučiąs neramumas ir taikos likimo neaiškumas. Griebiamasi, instinktyviai, visokių priemonių d-jos veikimui pakreipti tąja vaga, kuri duotų geriausių vaisių pasiruošimui sutikt kiekvieną mūsų tėvynei skirtą juodą dieną“⁵⁸. Tai buvo susiję su Ernsto Neumanno ir Theodoro Sasso byla, jų nuteisimu ir santykių su Vokietija pablogėjimu bei įvykiais Europoje: neramumai Austrijoje ir Italijoje, Hermanno Göringo susitikimas su Józefu Piłsudskiu Lenkijoje. Į tuos įvykius reagavo ir KŠMD, priėmusi sprendimą organizuoti greitosios pagalbos kursus, o praeitais, 1934, metais Draugijos narės gausiai lankė priešcheminės apsaugos kursus. Tokie sprendimai buvo priimti, nes narės norėjo kuo geriau pasiruošti savo paskirčiai, remti savo vyrus karo atveju. Antroji susirinkimo priežastis buvo artėjantis Draugijos 10-metis ir Kunigaikštienės Birutės 500 metų mirties paminėjimas. Daug diskusijų sukėlė pasiūlymas pakeisti Draugijos pavadinimą į Kunigaikštienės Birutės vardo draugiją. Vienos norėjo pagerbti garbingos lietuviškos atminimą, kitoms buvo gaila prarasti 10 metų turėtą ir jau įprastą vardą. Šis klausimas nebuvo išspręstas, nes susirinkime nedalyvavo provincijų skyrių atstovės. Svarbiausiu akcentu tapo sprendimas 10-mečio minėjime visoms apsirengti

⁵³ I. J. Karininkų šeimų moterų draugijos metinis susirinkimas. *Kardas*, 1931, nr. 4, p. 53.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Karininkų šeimų moterų draugijos įstatatai, 1932-11-25. *LCVA*, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 5.

⁵⁶ KŠMD raštas Kauno m. apskrities viršininkui, 1932-03-23. *LCVA*, f. 402, ap. 1, b. 360, l. 18.

⁵⁷ Žinios apie Karininkų šeimų moterų draugiją, 1932-09-25. *LCVA*, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 6.

⁵⁸ K. Karininkų šeimų moterų d-jos veikla. *Kardas*, 1935-02-15, nr. 4, p. 85.

tautiniais rūbais. Manyta, kad tai būtų pirmas tautiniais rūbais pasipuošusių moterų pasirodymas Ramovėje ir Kaune. Priimti šį sprendimą paskatino ir susirinkime dalyvavęs dailininkas Antanas Tamošaitis, kuris surengė tautinių kostiumų parodėlę ir paaiškino jų kilmę bei atskirų dalių suderinamumą⁵⁹. Susirinkime buvo sudarytas 10-mečio iškilmių rengimo organizacinis komitetas, į kurį įėjo CV narės – pirmininkė S. Oželienė, vicepirmininkės M. Tumienė, J. Tallat-Kelpšienė, išdininkė B. Saladžienė, sekretorė K. Drazdauskienė ir kooptuotos dar penkios ponios: Marija Raštikienė, V. Nagevičienė, V. Černienė ir dr. A. Steponaitienė.

Dar iki 10-mečio šventės „Karde“ buvo atspausdinti keli straipsneliai apie Draugijos veiklą ir būsimą šventę. Vertingas mūsų tyrimui straipsnelis buvo atspausdintas vasario 2 d., jame labai aiškiai apibrėžta Draugijos paskirtis ir veiklos prasmė: „[...] užsibrėžtųjų darbų tarpe matome gal ypatingai vertingą pasiryžimą, retoj kurioj organizacijoje užtinkamą, išugdyti savo narių tarpe vieningumą ir susiklausymą, paruošti jų pajėgumą, kad karo metu suorganizuoti visoj Lietuvoj karininkų šeimų moteris pagalbai teikti sužeistiems ir sergantiems kariams medicinos, materialiniu ir moraliniu atžvilgiu.“⁶⁰ Autorius pabrėžė, kad ir kitos Draugijos veiklos labai svarbios, bet pastaroji yra „[...] arčiausiai karininkų šeimų moterų paskyrimui“⁶¹. Išskiriamas sužeistųjų slaugymas ir pagalbos jiems suteikimas, kuriam karininkų šeimų moteris turi būti gerai pasiruošusi, kad „[...] karo metu netektų jai likti vien bejėge aimanuojančia savo vyro našta, bet padėjėja jo lemiamąją valandą, šeimos globėja, tėvynei vertinga darbininke“⁶². Autorius, analizuodamas dešimties metų Draugijos veiklą, pažymi, kad ir ateityje ji veiks prasmingai ir naudingai tėvynei, to įrodymas yra sprendimas įamžinti Kunigaikštienės Birutės vardą, suteikiant jį Draugijai. Toks praeities garbinimas nebuvo bereikšmis, o rodė naujų veiklos būdų paiešką ir tradicijų kūrimą. Draugijos veikla buvo svarbi ir pačios moters tobulėjimui bei darė teigiamą įtaką visuomenei, „[...] nes jos turi moterišką intuiciją, jaučia momento rimtį kur kas ryškiau“⁶³.

Šventę buvo numatyta surengti kovo 3–4 d., kviečiant į iškilmes visas Draugijos nares, Draugijai artimus žmones ir draugiškų kaimyninių valstybių panašių organizacijų nares. Pirmoji diena, kovo 3 d., buvo skirta darbiniam suvažiavimui, o vakare 21 val. vyktų koncertas-balius. Antrą dieną, kovo 4 d., buvo numatytos pamaldos Įgulos bažnyčioje, Nežinomo kareivio kapo lankymas, iškilmingas posėdis, Kunigaikštienės Birutės paminėjimas, kurio programa būtų transliuojama per radiją, po posėdžio – arbatėlė. Jubiliejus vyko pagal numatytą programą, tik buvo pakeista iškilmių diena, pirmąją dieną iškilminga šventė, o antrą – susirinkimas. Kovo 3 d. ryte, 10:30 min., įvyko iškilmingos Šv. Mišios Įgulos bažnyčioje, kurias laikė kapelionas kunigas Vladas

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ K. Iš Karininkų Šeimų Moterų draugijos veiklos. *Kardas*, 1935-02-02, nr. 3, p. 56.

⁶¹ Ibid.

⁶² K. Karininkų Šeimų Moterų dr-jos dešimtmetį minint. *Kardas*, 1935-03-01, nr. 5, p. 102.

⁶³ Ibid.

Mironas. Mišiose dalyvavo Draugijos garbės pirmininkė Sofija Smetonienė ir kitos garbingos ponios, daug karininkų ir kareivių, Kauno visuomenė. V. Mironas savo pamoksle Draugijos narėms priminė: „Kilnios moterys, jums didelis uždavinys ir pareiga būti šviesiu tikslu idealu visoms Lietuvos moterims, kurti gražią šeimą ir vieningas tradicijas visoje tautoje.“⁶⁴ Iškilmingas posėdis vyko Valstybės teatre, kuriame dalyvavo Kauno visuomenės moterys su tautiniais rūbais, jos sėdėjo pirmoje parterio eilėje, už jų buvo kariai ir kita visuomenė. Draugijos narės ir garbingi svečiai sėdėjo scenoje prie didelio stalo. Tarp jų buvo Draugijos Garbės pirmininkė S. Smetonienė, Draugijos pirmininkė S. Oželienė, kariuomenės vadas gen. št. plk. Stasys Raštikis, vyriausiasis kapelionas V. Mironas, Ministras Pirmininkas Juozas Tūbelis ir organizacinio komiteto narės. Prie kito stalo sėdėjo Ramovės Seniūnų taryba ir moterų organizacijos. Už ilgojo stalo scenos gilumoje stovėjo Aleksandro Kačenausko choras ir moterys, kurios atvyko pagerbti jubiliečių. Pranešimą apie Draugijos veiklą perskaitė Draugijos sekretorė Konstancija Drazdauskienė. Ji pažymėjo, kad dabar Draugijoje yra 11 skyrių, kurių narės rengia įvairius kursus, rūpinasi jaunųjų piliečių auklėjimu, organizuoja mokyklas, darželius. Draugijos narės ir pačios tobulėja, rengiasi būti naudingos tėvynei karo atveju ir taikos metu: baigė greitosios pagalbos, priešcheminės pagalbos, pritaikomojo meno ir kulinarijos kursus. Iškilmingame posėdyje buvo pagerbta Kunigaikštienė Birutė jos mirties 500-ųjų metinių proga. Aktą perskaitė V. Nagevičienė, o paskaitą „Birutė istorijos šviesoje“ skaitė dr. A. Ambraziejūtė-Steponaitienė. Šiame iškilmingame posėdyje Karininkų ramovės Seniūnų tarybos pirmininkas gen. ltn. V. Nagevičius Draugijai įteikė vėliavą, kuri buvo ramovėnų dovana KŠMD. Vėliava buvo dvipusė, jos vienoje pusėje Kunigaikštienės Birutės portretas, kitoje užrašas „Mūsų sargyboje aukuro ugnys liepsnos tėvynei“, apjuosęs liepsnojantį aukurą⁶⁵. Jos įteikimo proga kalbėjo gen. št. plk. S. Raštikis, paskui vyko sveikinimai. Pirmą sveikino Garbės pirmininkė S. Smetonienė, pažymėjusi: „Karininkų šeimų moterų d-ja – viena šeima. O šitoj šeimoj moterys – viena kitai seserys, mylinčios seserys. Kaip geroj šeimoj jos turi remt ir padėt viena kitai. Jos turi būti lygios vis tiek, ar generolo, ar leitenanto žmona: skirtumą tarp jų turi padaryti jų pačių, o ne vyrų nuopelnai.“⁶⁶ Prezidento Antano Smetonos vardu sveikinęs Kariuomenės vadas gen. št. plk. S. Raštikis palinkėjo: „Vienybėje augti, dirbti ir klestėti, siekiant ir vykdant kilnius draugijos tikslus ir tuo prisidedant prie bendrojo visos mūsų tėvyinės gerbūvio ir pažangos darbo.“⁶⁷ Ramovės Seniūnų taryba, sveikindama KŠMD, pabrėžė, kad „[...] pridėjo savo ranką prie draugijos įsikūrimo ir padėjo daugelyje jų darbų: renginiai, darželiai. Ramovė KŠMD laikė antruoju savo aš, nes vedusiems ka-

⁶⁴ J. Ž. Karininkų Šeimų Moterų d-jos 10 m. sukaktis ir iškilmingas Lietuvos Didž. Kunigaikštienės Birutės pagerbimas. *Kardas*, 1935-03-15, nr. 6, p. 138.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 139.

⁶⁶ Kunigaikštienės Birutės Karininkų Šeimų Moterų Draugijos 10 metų sukakties iškilmingo akto momentai. *Kardas*, 1935-04-01, nr. 7, p. 148.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 149.

rininkams ji turėjo asmeninės reikšmės, o nevedusiems dažnai teikė gražių pramogų poilsio metu. Karininkų Ramovės taryba labai teigiamai įvertino ir didžiavosi moterų sprendimu pasivadinti Kunigaikštienės Birutės vardu ir džiaugėsi bei aukštai vertino moterų indėlį stiprinant šeimą, o ypač išgyvendinant žalingus karininkų įpročius: alkoholizmą, azartinius lošimus, praskolinimą, kurie ardo šeimos gerovę, pakerta sveikatą ir vaikų ateitį⁶⁸. KŠMD sveikino 50 moterų organizacijų, Latvijos ir Estijos karių šeimų draugijų atstovės, VDU rektorius prof. Mykolas Riomeris ir kiti visuomenės atstovai. Dešimtmečio šventė baigėsi kitą dieną, kai įvyko visuotinis susirinkimas. Jame buvo atsiskaityta už praėjusius veiklos metus ir nutarta, kad visos karininkų žmonos turėtų būti organizacijos narės ir baigtų galestingųjų seserų kursus, kurie organizuojami prie Karo ligoninės⁶⁹. Susirinkimą vedė Draugijos Garbės pirmininkė S. Smetonienė. Jame buvo vienbalsiai priimtas sprendimas, kurį pasiūlė CV, draugijų pavadinti Kunigaikštienės Birutės vardu⁷⁰, ir nuo tada ši organizacija buvo pradėta vadinti Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija (KBKŠMD)⁷¹. Po susirinkimo Draugijos narės padėjo vainiką prie Nežinomo kareivio kapo Karo muziejaus sodelyje. Paskui Karininkų ramovės Seniūnų taryba, pagerbdama jubilates, pavaišino arbata. Karininkų ramovės rėmimas ir pagalba Draugijai buvo labai svarbūs, galima teigti, kad KŠMD darbas be jos būtų beveik neįmanomas. Vienas pavyzdys, kurį verta paminėti, kad rėmimas buvo ne tik patalpomis ir asmenine parama, bet ir finansine: 1934 m. Karininkų ramovės atstovų suvažiavimas paskyrė KŠMD 2 000 Lt pašalpą⁷².

KBKŠMD ne tik pati organizuodavo įvairius renginius Karininkų ramovėje, bet ir aktyviai dalyvaudavo kitų organizacijų renginiuose. Vienas tokių buvo lakūno ltn. Felikso Vaitkaus paskaita ir susitikimas su karininkais. Jame dalyvavusi Draugijos pirmininkė V. Černienė savo sveikinimo kalboje pažymėjo, kad Marta Vaitkuvienė daug prisidėjo prie šio didelio žygio, paskatindama savo vyrą skristi, ir įteikė M. Vaitkuvienei Karininkų šeimų moterų draugijos dovaną – gintarinius karolius, o Felikso Vaitkaus tėvui padovanojo albumą su vaizdeliais iš ltn. F. Vaitkaus sutikimo iškilnių⁷³.

Studijuojant 1936 m. „Kardo“ žurnalo numerius, juose randama gerokai daugiau tekstų apie KBKŠMD veiklą nei ankstesniais metais. Tai leidžia daryti išvadą, kad organizacijos veikla suaktyvėjo ir pačios narės daugiau apie savo veiklą rašė. Kiekvienais metais tradiciškai buvo rengiamos Eglutės vaikams. Gruodžio 29 d. birutietės Karininkų ramovėje surengė Kalėdų eglutę karo invalidų vaikams, jiems buvo įteiktos

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ J. Ž. karininkų šeimų moterų d-jos 10 m. sukaktis ir iškilmingas Lietuvos Didž. Kunigaikštienės Birutės pagerbimas. *Kardas*, 1935-03-15, nr. 6, p. 138, 140.

⁷⁰ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 23.

⁷¹ Suteikus Birutės vardą, Draugijos narės pradėtos vadinti *bitininkėmis* arba *birutietėmis*. Todėl šiame tekste taip pat vartojami šie terminai.

⁷² Karininkų Ramovės atstovų suvažiavimas. *Kardas*, 1934-05-01, nr. 9, p. 168.

⁷³ Ltn. Vaitkus pas karininkus. *Kardas*, 1935-10-15, nr. 20, p. 443.

dovanėlės, vaišintasi arbata ir sumuštiniais. Kartu dalyvavo jų motinos ir tėvai. Šią Eglutę ruošė V. Černiuvienė ir V. Nagevičienė⁷⁴. Sausio 6 d. KBKŠMD ir Kauno skyrius pakvietė karininkų vaikus į tradicinę eglutę, kurios programoje buvo baletas, dainos, žaidimai, vaidinimas spektaklis „Lapė ir vilkas“. Grojo Husarų pulko Ričardo Lechavičiaus vadovaujamas orkestras, kuris atliko improvizaciją, pritaikytą vaikams, „Kalvio sapnas miške“, o Kalėdų Senelis vaikus apdovanojo žaisliukais⁷⁵.

Išskirtinį renginį, kuris parodė birutiečių veiklos brandumą, surengė KBKŠMD Kauno skyrius. Tai buvo Inteligentės moters-motinos visuomeninis teismas, įvykęs 1936 m. vasario 8 d. Visuomeninės organizacijos rengė tokius teismus, kurių procesas ir dalyvių sudėtis buvo panašus į tikrą teisminį procesą, tačiau juose nebuvo tikro kaltinamojo, o teisiamos buvo visuomenės ydos, negerovės ar visuomenei nepriimtini visuomenės gyvenimo reiškiniai. Šiam teismui pirmininkavo Marijampolės apygardos teismo teisėja Elena Jackevičaitė, pirmoji Lietuvos moteris teisėja. Teisėjos buvo KBKŠMD Garbės pirmininkė S. Smetonienė, Lietuvos moterų tarybos pirmininkė V. Lozoraitienė, KBKŠMD Garbės narė A. Ambraziejūtė-Steponaitienė ir KŠMD pirmininkė V. Černienė. Teisiamąją inteligentę moterį-motina kaltino ats. plk. Povilas Budrevičius, teisininkė Elena Reisonienė, pedagogė Ona Krikščiūnienė ir rašytoja Antanina Gustaitytė-Šalčiuvienė. Teisiamosios gynėjai buvo teisininkai Stanislava Čarkauskaitė, dr. Paulina Kalvaitytė, dr. A. Juška. Liudininkėmis buvo pakviestos Marcinkevičienė, Vitartienė, Šenbergienė ir moksleivis V. Čižiūnas. Kaltintojai ir gynėjai teisme išdėstė teisiamosios gerąsias ir blogąsias inteligentės moters-motinos savybes. Gynėjai nurodė moters nuopelnus mūsų tautai ir kultūrai. Išvada – inteligentė-motina daugiausia rimtai atlieka savo pareigas. Teismas, išnagrinėjęs inteligentės moters-motinos bylą, paskelbė tokį sprendimą: šių laikų inteligentė moteris, kaip motina, turi dirbti nepalankiomis jai sąlygomis, nes visuomenės ydos, klaidos ir nesantaika daro jai neigiamą įtaką, tačiau nepaisant šių sąlygų, inteligentė motina turi nuopelnų, kartais nematomų ir niekada neįvertintų. Dėl šių priežasčių teismas nusprendė: mūsų inteligentę moterį-motina išteisinti, bet įpareigoti ją ateityje tinkamai eiti motinos pareigas, būti tiek savo išore, tiek savo intelekto ir dorovės atžvilgiu vaikams pavyzdžiu ir idealu. Naudojantis savo motiniškos meilės galia, sąmoningai auklėti vaikus, stengtis įgyvendinti jų sielose tautinius, religinius ir idealistinius pradus, sukuriant savo lietuvišką tradiciją. Turint galvoje garbingą Lietuvos motinų praeitį, tų motinų, kurių širdyse buvo išsaugota lietuvių tautos gyvybė, didint kilniosios žmonijos skaičių⁷⁶. Šis parodomasis teismas atskleidė, kokias vertybes propagavo KBKŠMD ir kokia moteris-motina reikalinga Lietuvai, kokia ji svarbi ateičiai, auklėjant vaikus. Šis teismas nebuvo vienintelė Kauno skyriaus veikla. Vasario 11 d. įvykusiame skyriaus metiniame susirinkime pirmininkė Henrika Laužonienė papasakojo, kad

⁷⁴ Kalėdų eglutė karo invalidų vaikams. *Kardas*, 1936-01-15, nr. 2, p. 49.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 50.

⁷⁶ S. Inteligentės moters-motinos teismas. *Kardas*, 1936-02-15, nr. 4, p. 104.

skyrius surengė tris paskaitų ciklus, pavadintus „Inteligenčių moterų antradieniais“, kuriuose buvo gilinamasi į vaikų auklėjimo įvairiose srityse problemas, fizinio lavinimo ir lietuvių kalbos svarbą. Taip pat buvo rengiamos arbatėlės, surengtas vienas literatūrinis vakaras ir įsteigti kulinariniai kursai. Susirinkimas nuo 127 narių išrinko 13 atstovių į visuotinį Draugijos susirinkimą, o į naują valdybą – Emiliją Žilienę, Kotryną Žalakevičienę, Antaniną Pridotkienę, Stasę Dagienę, Vandą Motiekienę⁷⁷.

KBKŠMD veikla po įstatų pakeitimo

1936 m. vasario 1 d. buvo priimtas naujas Draugijų įstatymas, todėl visos organizacijos turėjo persiregistruoti ir pateikti naujai parengtus įstatus. KBKŠMD įstatus perregistravo birželio 19 d., padariusi nemažai pakeitimų. Tai lėmė besikeičianti teisinė bazė ir besiplečiantis veiklos pobūdis. Tikslas buvo išplėstas ir dabar skambėjo taip: „Suburti tautiniu, moraliniu ir kultūriniu pagrindu visas karininkų šeimų moteris į Kunigaikštienės Birutės K. Š. M. draugijų organizuotai prisidėti prie tautos gynimo, jos stiprinimo ir auklėjimo darbo“⁷⁸. Įstatai buvo pakeisti papildant kai kuriuos punktus. „Draugijos darbo“ paragrafe buvo įtraukti šie punktai: c) ruošia d-jos nares krašto gynybai bei individualiniai apsaugai karo metu. Tam tikslui moko sanitarijos, priešcheminės apsaugos, kovoti su priešo propaganda⁷⁹. Skyriuje „Draugijos teisės“ atsirado nuostata, kad Draugija gali įsigyti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, turėti anspaudą ir vėliavą tik su Vidaus reikalų ministerijos leidimu⁸⁰. Kiti įstatų straipsniai nedaug pakeisti, tačiau pritaikyti naujam Draugijų įstatymui, išplėstos CV teisės ir pareigos, sustiprinta skyrių atskaitomybė CV. Tais pačiais metais, spalio 3 d., įvykęs visuotinis surinkimas išrinko naują Centro valdybą, kurią sudarė: pirmininkė – V. Černienė, vicepirmininkės – V. Nagevičienė ir Stefanija Skučienė, išdininkė – Marija Tumienė, sekretorė – S. Dagienė⁸¹.

1936 m buvo pakeisti ne tik įstatai, bet ir „Kardo“ žurnale nuo kovo mėn. atsirado rubrika „Birutininkų kampelis“. Šios rubrikos atsiradimas rodo, kad karininkams buvo įdomu, ką veikia jų žmonos, ir kad jų darbai yra svarbūs, apie juos turi žinoti kuo platesnė visuomenės dalis. Pirmame rubrikos tekste buvo pristatyta naujai įsteigta Kariams ligoniams globoti sekcija, nes globoti sužeistus bei segančius karius taikos ir karo metu buvo viena svarbiausių Draugijos užduočių. Steigiamasis susirinkimas įvyko Karo ligoninėje kovo 6 d. Į jį susirinko 35 Draugijos narės, daugiausia baigusios

⁷⁷ Metinis susirinkimas. *Kardas*, 1936-03-01, nr. 5, p. 139.

⁷⁸ Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos įstatai, 1936-06-19. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 7.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., l. 8.

⁸¹ KBKŠMD raštas Vidaus reikalų ministerijos Draugijų registru, 1936-10-26. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 13.

Samariečių kursus, ir karo gydytojų žmonos. Steigėjų vardu kalbėjo V. Nagevičienė, nušviesdama sekcijos reikalingumą ir ateities planus: rūpintis sunkiai sergančiais ir ilgai gulinčiais kariais ir invalidais Karo ligoninėje, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus sanatorijoje ir kitose gydymo įstaigose. Susirinkime dalyvavo Karo ligoninės viršininkas karo gydytojas plk. Kazys Oželis, jo pavaduotojas karo gydytojas plk. Juozas Marcinus ir vyriausioji sesuo Baltutienė⁸². Plk. K. Oželis pasveikino Draugijos sprendimą ir pateikė savo nuomonę, kuriomis kryptimis sekcijos veikla būtų produktyviausia. Sekcijos valdybą sudarė karo gydytojų žmonos: V. Nagevičienė, S. Oželienė, J. Ūsienė, Liucija Janulionienė, Veronika Mickienė. Šios rubrikos svarbą pačiai Draugijai įrodo ir 1938 m. parašytas raštas „Kardo“ redakcijai. Jame pirmininkė dėkojo žurnalo redakcijai už galimybę viešinti savo informaciją žurnale, nes pati Draugija neturi lėšų atskiro leidinio leidybai. Norėdama pagerinti kampelio tekstų kokybę, nutarė įsteigti red. kolegiją, kurią sudarė J. Jonaitienė, J. Šernienė ir D. Navikienė⁸³.

KBKŠMD domėjosi moterų veikla visais istorijos tarpsniais. Norėdamos įamžinti Lietuvos moteris, kurios vienu ar kitu būdu kovojo už lietuvių ir prisidėjo prie Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo, nutarė išleisti joms skirtą knygą. Joje būtų paminėtos moterys, kurios dalyvavo 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimuose, platino lietuvišką spaudą, dirbo slaptųjų lietuviškų mokyklų mokytojomis, kražietės ir moterys, kurios padėjo mūsų kariams Nepriklausomybės kovose. Draugija spaudoje paskelbė kreipimąsi į visus geros valios žmones ir prašė suteikti žinių apie tokias moteris, užrašyti jų gimimo, mirimo metus, gyvenamąją vietą, užsiėmimą ir smulkiai aprašyti jų veikimą kovose už Lietuvos Nepriklausomybę⁸⁴. Dėl knygos leidimo reikalingumo „Karde“ buvo atspausdintas birutietės S. Dagiienės straipsnis, kuriame ji plačiau pristatė knygos idėją, kadangi tautinis išsiauklėjimas labai reikalingas, ir kvietė visas karininkų žmonas stoti į Draugiją ir dirbti kartu, nes yra ir tokių ponių, kurios nemato reikalo dirbti ir tobulinti save. Autorė pasidžiaugė, kad savo mintis Draugijos narės gali skelbti „Karde“, turėdamos savo rubriką, ir kvietė Draugijos nares rašyti straipsnius⁸⁵. Pati autorė nuolat rašė apie Draugijos veiklą iki jos uždarymo, pasirašydama *Dagiene* arba *St. D. S. Dagiene* buvo mjr. Jokūbo Dagio, paskutinio Karininkų ramovės šeimininko, žmona. Atskirą straipsnį dėl leidinio apie Lietuvai nusipelnusias moteris parašė ir Aldona Širvydienė. Ji pritarė tokios knygos leidimui ir pasidalino mintimis, ką reikia daryti, kad idėja būtų įgyvendinta. Ji teigė, kad Draugijos CV turi suburti moterų kolektyvą, kuris rinktų medžiagą, o Centras tik sugrupuotų ir koreguotų, nes vienas žmogus tokio darbo negali atlikti, tai būtų didelis darbo minusas⁸⁶. Knygos leidimo klausimas buvo aptartas ir Draugijos Kauno skyriaus susirinkime, kuriame pirminin-

⁸² Prie Kun. Birutės K.Š.M.D. įsteigta kariams ligoniams globoti sekcija. *Kardas*, 1936-03-15, nr. 6, p. 167.

⁸³ KBKŠMD CV raštas „Kardo“ redaktoriui, 1938-12-28. *LCVA*, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 24.

⁸⁴ Birutininkų kampelis. *Kardas*, 1936-04-04, nr. 7, p. 195.

⁸⁵ DAGIENĖ, S. Birutininkės minčių pluoštelis. *Kardas*, 1936-07-01, nr. 13, p. 361.

⁸⁶ ŠIRVYDIENĖ, Aldona. Dėl leidinio apie pasidarbavusias Lietuvai moteris. *Kardas*, 1936-12-15, nr. 24, p. 635.

kė V. Čarnienė informavo, kad netolimoje ateityje Draugija leisianti knygą apie nusipelnusias Lietuvos moteris⁸⁷. Svarstyti ir kiti klausimai, kurie buvo aktualūs skyriaus narėms. Vienas tokių – tai moterų rankų bučiavimas, apie kurį buvo rašyta „Karde“, ir kviestos Draugijos narės diskutuoti šia tema⁸⁸. Vykusioje diskusijoje buvo pasisakyta, kad „rankų bučiavimas nėra nei malonus, nei pageidautinas, tačiau pats bučiavimo faktas išeina iš vyrų iniciatyvos“⁸⁹. Pranešimą apie skyriaus veiklą padarė S. Dagienė ir pasiūlė įvairių iniciatyvų: surengti Motinos dienos minėjimą Ramovėje, pakviesti žuvusių ir tarnaujančių karių motinas ir jas pagerbti. Taip pat svarstytas seniai pribrendęs klausimas – tautiško kostiumo dėvėjimas. Apie tai pati S. Dagienė buvo parašiusi straipsnį 1937 m. sausio 15 d. „Karde“, kuriame ji siūlė, kad „[...] mūsų menininkai, vadovaudamiesi senovės moterų tautiškų rūbų motyvais ir šių laikų moters inteligentės reikalavimais, išdirbtų tinkamus šiems laikams stilizuotus tautiškus rūbus“⁹⁰. Draugijos narės diskutavo, ar tautinį kostiumą dėvėti tik posėdžiuose, teatre, ar tinka dėvėti baliuose. Aktualu buvo ir tai, ar priėmus sprendimą dėvėti numatytuose renginiuose tautinį kostiumą, kiekviena karininko žmona laikys savo pareiga jį turėti ir dėvėti. Birutiečių paskirtį labai išsamiai ir argumentuotai apibūdino Kauno skyriaus narė S. Dagienė: „[...] birutininkės, norėdamos prisidėti prie Lietuvos Nepriklausomybės stiprinimo bei gynimo, mano manymu, turi eiti savo pramočių taku ir tarp visų kitų pareigų daugiausia dėmesio kreipti į savo šeimą, į priaugančios kartos auklėjimą. [...] tautos interesai, Nepriklausomybės stiprinimas ir valstybės gynimo reikalai turi lygiai rūpėti, kaip ir mūsų vyrams.“⁹¹ Panašaus turinio straipsnį slapyvardžiu *Lietuvė* pasirašiusi autorė apibrėžė karininkų moterų paskirtį ir jų veiksmus karo atveju: „Mes turime būti vieningos ir mokėti ginklą vartoti, vieningai pasipriešinti kiekvienam priešui ir apsisaugoti nuo smurto ir paniekinimų.“⁹² Ji siūlė rengti šaudymo, ryšių, telefonijos, telegrafijos, radijo telegrafijos, automobilistų, geležinkeliečių ir kt. kursus⁹³. Autorė nebuvo tikra, ar visos moterys su tuo sutiks ir ar neatsiras abejojančiųjų to reikalingumu, ir ar ras moterys tam laiko, tačiau ji manė, kad tikros tėvynės dukros mokės surasti laiką ir būdą, kaip ginti ir apsaugoti savo tėvynę – Lietuvą. Tokiomis dukromis ji laikė birutietes, nes ir pati buvo šios Draugijos narė.

1937 m. spalio 3 d. įvyko KBKŠMD visuotinis suvažiavimas, kuriame dalyvavo 50 atstovų, buvo išklaustytos ataskaitos, numatyti kitų metų planai, išrinkta nauja CV ir Revizijos komisija. Pirmininkė V. Čarnienė pasveikino susirinkusias nares ir pasiuntė nuo suvažiavimo sveikinimus Garbės narei S. Smetonienei ir Lietuvos Karininkų ramovės valdybos pirmininkui brg. gen. V. Nagevičiui, reikšdamos jam padėką už

⁸⁷ S. S. Iš Kauno skyriaus visuotinio susirinkimo. *Kardas*, 1937-03-01, nr. 5, p. 126.

⁸⁸ S. S. Bučiuoti ar nebučiuoti? *Kardas*, 1937-02-01, nr. 3, p. 75.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ DAGIENĖ, S. Tautiški rūbai. *Kardas*, 1937-01-15, nr. 2, p. 53.

⁹¹ DAGIENĖ, St. Mintys Nepriklausomybės šventės proga. *Kardas*, 1937-02-16, nr. 14, p. 101.

⁹² Lietuvė. Ką pasėsi – tą ir pjausi. *Kardas*, 1937-06-15, nr. 12, p. 205.

⁹³ Ibid.

palankumą ir visokeriopą pagalbą. Pirmininkė ataskaitoje paminėjo svarbiausius darbus: Ginklų fondo rėmimą, talkininkavimą Vilniaus vadavimo bare, bendradarbiavimą su šaulėmis kultūrinėje, socialinėje ir karinėje srityse. Vienas ryškesnių darbų – kertinio akmens padėjimas Palangoje Kunigaikštienės Birutės paminklo statybai, pinigų jam rinkimas, vykęs Lietuvoje ir Amerikoje. Paskui buvo skaitomi skyrių pirmininkių pranešimai: Alytaus – Zofija Ugianskienė, Kauno – S. Dagienė, Karo aviacijos – Bronė Gustaitienė, Klaipėdos – Karolina Klimavičienė, Kėdainių – Elena Jasulaitienė, Marijampolės – Zofija Čivinskienė, Panemunės – Vanda Grigaliūnienė, Panevėžio – Ona Tugaudienė, Raseinių – Stanislava Šlepetienė, Seredžiaus – Paradnikienė, Šančių – M. Tumienė, Šiaulių – Leokadija Juodišienė, Tauragės m. – Vilgelmina Genienė, Tauragės Taurų dv. – Polė Reklaitienė, Ukmergės – Ona Gustaitienė. Analizuojant pranešimus, buvo padaryta išvada, kad skyriai dirba remdamiesi CV nurodymais, su pasišventimu, lėšos auga, tad tikimasi, kad ateityje bus dar geresnių rezultatų. Į naują CV išrinktos: pirmininke – V. Černienė, vicepirminikėmis – V. Nagevičienė ir Stefanija Skučienė, išdininke – M. Tumienė, sekretore – S. Dagienė. Buvo priimti svarbūs Draugijai sprendimai, vienas jų, kėlęs diskusijas, – tai rankų bučiavimas. „Nutarta kviesti visas savo nares ir Lietuvos moteris nuo šio įpročio atsisakyti ir prašyti vyrų sveikinantis rankos nebučiuoti.“⁹⁴ Dėl tautinių rūbų dėvėjimo nuspręsta, kad moterys juos pagal galimybes įsigytų ir vilkėtų tautinių švenčių išskilmėse, reprezentacinėse sueigose, teatre ir kt. Naujajai CV pasiūlyta pataisyti įstatus, kad Draugijoje galėtų dalyvauti ir mirusių karininkų našlės⁹⁵. Suvažiavime buvo iškeltas ir aktualus šeimoms klausimas – vis dažnėjantis nesugyvenimas šeimose ir to rezultatas – skyrybos. Apie šią problemą išsamų straipsnį parašė S. Dagienė, pavadindama jį „opiu klausimu“. Birutiečių susirūpinimas šiuo klausimu buvo natūralus, nes jos buvo susidūrusios su situacija, kai vyras palieka šeimą, ir ji neturi jokie pragyvenimo šaltinio, nes moteris, kurios vyras turėjo gerai apmokamą darbą, būdavo atleidžiama iš užimamų pareigų. Remdamasi istoriniais pasakojimais, S. Dagienė teigė, kad lietuvės moters paskirtis – rūpintis moraline šeimos stiprybe ir, kaip sakė Juozas Tumas-Vaižgantas, „Lietuvių šeimos moralinis veidas yra moteris...“⁹⁶. Reziumuodama autorė pripažino, kad kova už tvirtą šeimą bus sunki, bet tai reikia daryti, nes „kokia moteris – tokia ir šeima, o kokia šeima – tokia ir tauta, tai mes, šių laikų moterys, privalome kovoti su visu tuo, kas mus šalina nuo Aukščiausiojo mums pavestos pareigos – pareigos būti moraliniu šeimos vadu⁹⁷. Birutietė teigė, kad reikia stovėti savo šeimos moralės sargyboje taip, kaip stovi vyrai tautos laisvės sargyboje, ir jei tai pajėgsime padaryti, tai laimėsime⁹⁸. S. Dagienė rašė įvairiais Draugijos ideologijos klausimais. Vienas jų buvo skirtas lietuvių kalbos svarbai, kritikuojant svetimų kalbų vartojimą inteligentų šeimose. Pateik-

⁹⁴ Birutininkių visuotinis suvažiavimas. *Kardas*, 1937-10-15, nr. 20, p. 475.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ DAGIENĖ, S. Opiu klausimu. *Kardas*, 1937-11-01, nr. 21, p. 495.

⁹⁷ Ibid., p. 496.

⁹⁸ Ibid.

dama pavyzdžių, ji teigė, kad kalba yra ne vieno asmens, bet visos tautos brangiausia Dievo dovana ir didžiausias turtas. Kas to nesupranta ir nenori kalbėti gimtąja kalba, kiekvienoje tautoje vadinamas nebrendėliu ir kaip toks šalinamas iš savųjų tarpo⁹⁹. Jos manymu, jau žengdami į trečiąjį Nepriklausomybės dešimtmetį, turime rimtai susimąstyti, „ar, nekalbėdami lietuviškai, mes nenusidedame kelio į Nepriklausomybę tiesėjams, [...] tad ranką ant krūtinės padėję prisipažinkime, kad ne vienas dažnokai nusidedame, per mažai gerbdami savąją kalbą“¹⁰⁰.

Birutiečių veikimas buvo kolektyvinis darbas, tad buvo svarbu, kad visos Draugijos narės dirbtų kartu. Tačiau randame duomenų, kad ne viskas buvo gerai ir sklandu. Pagrindiniu nesutarimų šaltiniu tapo karininkų žmonių nevienoda padėtis pagal vyro turimą karinį laipsnį. Ši problema buvo aptarta spaudoje. Straipsnio autorė teigė, kad kolektyviniame darbe svarbu dirbti kartu ir viena kitai padėti, o ne trukdyti. Problemų yra ir KBKŠMD, „kuri jau dirba 12 metų, bet ir ten yra ponių, kurios save pristato ir reikalauja jas vertinti pagal vyro nuopelnus. Aukštųjų karininkų žmonos kartais elgiasi netinkamai leitenantų ar kapitonų žmonių atžvilgiu, pvz., jei sekretorė – leitenanto žmona, tai ji turi nešioti raštus pirmininkei, kuri irgi galėtų tai atlikti pati, nuvykdama pas sekretorę, juk draugijos reikalai turėtų būti svarbesni už asmenines ambicijas. Tą nelygybę yra pastebėjusi ir Garbės pirmininkė S. Smetonienė, savo sveikinimo kalboje palinkėjusi: drausmės, solidarumo ir lygaus tarpusavio laikymosi“¹⁰¹. Todėl daroma išvada, kad „Draugija galės sėkmingiau dirbti, kada visos karininkų žmonos jausis draugijoje atstovaujančios garbingai Lietuvos karininkų šeimai, o ne leitenantams, kapitonams, majorams, pulkininkas ar generolams. Juk nei vienas karininkas nestojo generolu, nebuvęs leitenantu!“¹⁰² Straipsnyje buvo kritikuotas ir Draugijos narių nenoras padėti dirbančiosioms valdyboje: manoma, kad jei išrinko į valdybą, tai ir turi dirbti tik ji, o ne visos Draugijos narės. Šios autorės mintys leidžia teigti, kad organizacijoje buvo problemų, apie kurias nedaug buvo kalbama, o kritiniai straipsniai buvo retenybė.

Draugijos skyrių veikla

Kiekvienais metais Draugijos gretos didėjo, kūrėsi nauji skyriai. Visų skyrių veiklos negalėsime apžvelgti dėl šaltinių stokos, tačiau paminėsime tuos, apie kuriuos pavyko rasti faktinės medžiagos. Atskirai nagrinėsime Panevėžio skyriaus veiklą, nes jo archyvas, nors ir fragmentiškas, yra išlikęs, ko negalima pasakyti apie kitus skyrius.

⁹⁹ D. S. Pagaliau supraskime. *Kardas*, 1938-01-01, nr. 1, p. 20.

¹⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² O. G. M. Būkime solidaresnės. *Kardas*, 1937-05-15, nr. 10, p. 247.

Tai leis labiau pasigilinti į skyrių veiklą. Panevėžio skyrius buvo įkurtas 1926 m. birželio 12 d., o jo įkūrimo iniciatorė buvo plk. Prano Tamašausko žmona Aleksandra Tamašauskienė. Skyriui ji vadovavo iki 1930 m. balandžio 3 d., kai buvo išrinkta nauja pirmininkė Genė Giedrienė, o A. Tamašauskienė išrinkta skyriaus Garbės nare¹⁰³. Nuo 1932 m. balandžio 29 d. pirmininke vėl buvo išrinkta A. Tamašauskienė¹⁰⁴ ir pirmininkavo iki 1937 m. spalio 22 d., kai ją pakeitė išrinkta Teofilija Ona Pundzevičienė¹⁰⁵, o kitais metais – Alina Sklėrienė¹⁰⁶. Šventiniame 10-mečio minėjime dalyvavo KŠMD pirmininkė V. Černienė ir A. Steponaitienė, Ukmergės ir Kėdainių skyrių atstovės, karininkai ir rašytoja, pedagogė ir visuomenės veikėja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Renginys vyko 4-ojo pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko ramovės salėje, Pajuostėje. Susirinkimą pradėjo skyriaus pirmininkė T. O. Pundzevičienė, pristačiusi skyriaus veiklą per 10-metį: buvo rengiamos paskaitos, vakarėliai, pramogos vaikams, loterijos, greitosios pagalbos kursai, su šaulėmis surengtas Šiaulių kautynių 700-ųjų metų minėjimas. Skyrius turėjo 9 131 Lt pelno, kuris buvo panaudotas: 1) 1 085 Lt nukentėjusiems nuo nederliaus Šiaurės Lietuvos gyventojams, 2) 1 890 Lt Vytauto Didžiojo fondui, 3) 1 000 Lt žuvusiems už Lietuvos laisvę paminklui statyti, 4) 750 Lt Panevėžio skautų tuntui, 5) 150 Lt 4-ojo pėstininkų pulko karių knygynui, 6) 1 000 Lt Panevėžio karių kapams tvarkyti, 7) 1 500 Lt Ginklų fondui, 8) 200 Lt nukentėjusiems nuo potvynio šelpti¹⁰⁷. Po pranešimo vyko A. Steponaitienės paskaita „Moters vaidmuo Lietuvos Nepriklausomybės kovose“. Paskui – sveikinimai, kurių buvo labai daug: KŠMD pirmininkė V. Černienė padovanojo Petro Kalpoko tapytą Birutės paveikslą ir pagyrė už daromus Lietuvos kultūrinimo ir gynimo darbus, bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis. Sveikino Draugijos Ukmergės skyriaus pirmininkė Liuda Ikamienė ir Kėdainių skyriaus pirmininkė Ona Čiukšienė¹⁰⁸, gen. ltn. Stasys Pundzevičius, apskrities viršininkas Antanas Staškevičius, Šiaulių XII rinktinės vardu komendantas plk. ltn. Jonas Andrašiūnas, Šiaulių XII rinktinės vadė Bilevičiūtė, Lietuvių katalikių moterų Panevėžio skyriaus vardu Juodvalkienė, skaučių vardu Bylaitė, Vilniui vaduoti ir Mokytojų sąjungos vardu Plungė, „Jaunosios Lietuvos“ vardu Janauskas ir lietuvių verslininkų vardu Kaminskas. Raštu sveikino vysk. Kazimieras Paltarokas, gen. ltn. V. Nagevičius, „Lietuvos vaiko“ draugija ir kiti. Išskirtinis buvo Draugijos Garbės pirmininkės S. Smetonienės sveikinimas, gautas telegrama, kurioje linkėta: „Darniai ir naudingai dar daug dešimtmečių dirbti mūsų brangių karių ir jų šeimų naudai.“¹⁰⁹

¹⁰³ Karininkų šeimų moterų draugijos Panevėžio skyriaus visuotinio-metinio susirinkimo protokolas, 1930-04-03. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 10, l. 6.

¹⁰⁴ Karininkų šeimų moterų draugijos Panevėžio skyriaus protokolas, 1932-04-29. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 10, l. 13.

¹⁰⁵ *Ibid.*, l. 44.

¹⁰⁶ *Ibid.*, l. 50.

¹⁰⁷ Dešimt metų. *Kardas*, 1936-10-01, nr. 20, p. 540.

¹⁰⁸ Karininkų šeimų moterų draugijos Panevėžio skyriaus protokolas, 1932-04-29. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 10, l. 33.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 541.

Organizacija augo nuolat, tačiau aktyviau veikė 4-ojo dešimtmečio pabaigoje. 1937 m. lapkričio 1 d. įvyko Steigiamasis Radviliškio skyriaus suvažiavimas. Į valdybą buvo išrinktos: Cecilija Sidabrienė (pirmininke), Garnienė, Adamulienė, Kazė Vaitkienė, J. Jakubaitienė (sekretore)¹¹⁰. Skyrius savo veiklą vykdė labai panašiai kaip ir visa Draugija: rengė Kalėdų eglutes, Velykų šventes, Motinos dieną, į kurią buvo kviečiamos karių motinos, lankė karius ligonius, rėmė Ginklų fondą, kuriam 1938 m. buvo paaukota 200 Lt¹¹¹.

Klaipėdoje taip pat buvo Draugijos skyrius, kuris nebuvo gausus, bet turimomis pajėgomis surengė kursus apie cheminį karą. Paskaitas skaitė 6-ojo pėstininkų pulko karininkai ir pulko gydytojas. Kursus lankė per 40 birutiečių ir šaulių rėmėjų¹¹². Šio skyriaus narės rengė įvairias šventes, rūpinosi kariais ligoniais, nupirko jiems trūkstamų indų, vaisių, skanėstų ir vyno, užsakė visiems metams laikraštį „Vakarai“. Birutietės siekė tobulėti ir pačios, rūpinosi savo kulinariniais gabumais, mokėsi kepti pyragus, dalinosi receptais. Daugelis jų priklausė ir kitoms moterų organizacijoms, Šaulių sąjungai, skautams. Skyriaus narės 1938 m. nusprendė puskarininkų vaikučiams įkurti vaikų darželį, kuriame vaikai galėtų apsaugoti nuo negražių kalbų, blogų įpročių ir neleistino vaikams elgesio¹¹³. Klaipėdos skyriaus narės su savo vyrais dalyvaudavo ir Klaipėdos Ramovės renginiuose, pavyzdžiui, Klaipėdos prijungimo metinių minėjime, vykusiame sausio 14 d.

Šiaulių skyriaus veikla nedaug skyrėsi nuo kitų skyrių: Kalėdų eglutės vaikams, tradicinė Užgavėnių šventė – Birutiečių balius, aukos Ginklų fondui, neturtingų šeimų šelpimas, pagalba skautams. Nebuvo pamirštas ir savęs tobulinimas bei švietimas. Mergaičių gimnazijos direktorė Ieva Andriulytė skaitė paskaitą apie Čekoslovakijos, Vengrijos, Prancūzijos ir Vokietijos moterų gyvenimą¹¹⁴.

Aktyviai veikė ir Kauno skyrius, nes galėjo daugiau dalyvauti ir centrinės organizacijos renginiuose. Skyrius, kurio pirmininkė buvo Janina Ūsienė, 1938 m. sausio 6 d. surengė tradicinę Kalėdų eglutės šventę karininkų vaikams Karininkų ramovėje. Jiems grojo 1-ojo husarų pulko orkestras, buvo parodytas mokytojos Jonaitienės vaidinimas, labai patikęs mažiesiems, nes nebuvo baisių žvėrių, kurie gąsdindavo vaikus¹¹⁵.

Dar vienas nedidelis birutiečių skyrius veikė Seredžiuje. Jo pirmininkė buvo Marė Namajuškienė, vicepirmininkė Marė Jurašienė, narė Veronika Naruševičienė¹¹⁶. Skyriaus

¹¹⁰ Kunigaikštienės Birutės K. Š. M. d-jos protokolų knyga 1937–38. Protokolas nr. 1, 1937-11-01. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 3, l. 1.

¹¹¹ Kunigaikštienės Birutės K. Š. M. d-jos protokolų knyga 1937–38. Protokolas nr. 5, 1938-09-28. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 3, l. 6.

¹¹² KL-Ė. Klaipėdos skyrius. *Kardas*, 1939-02-15, nr. 4, p. 114.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ Šiaulių įgulos birutininkų veikla. *Kardas*, 1939-02-15, nr. 4, p. 113.

¹¹⁵ Eglaitė Kauno įgulos karininkų vaikams. *Kardas*, 1938-01-15, nr. 2, p. 46.

¹¹⁶ Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų draugijos raštas apie Seredžiaus skyriaus valdybą VRM Administracijos departamentui, 1939-01-10. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 71.

narės daugiausia užsiėmė labdaringa veikla, šelpė neturtingas šeimas, aplankydavo jas įvairių švenčių progomis, o dvi šeimos buvo šelpiamos nuolat – tam lėšų aukojo skyriaus narės¹¹⁷. Kalėdų švenčių proga jos surengė eglutę puskarininkių vaikams, padovanojo dovanėlių ir saldumynų, vyko vaidinimas, po kurio arbatėlės metu buvo vaišinami visi susirinkusieji. Šio skyriaus birutietės kartu su vietos šaulėmis rugsėjo 8 d. įsteigė Sanitarinę sekciją, į kurios valdybą buvo išrinktos: pirmininkė – birutietė Marė Jurkšienė, sekretorė – šaulė Gedavičiūtė ir išdininkė – birutietė Petrulienė¹¹⁸. Narės miestelyje surengė rinkliavą tvarsčiams įsigyti. Buvo surinkta 150 Lt, už juos nupirkta medžiagos, iš kurios birutietės kartu su šaulėmis siuvo tarsčius, bintus ir sanitarinius maišus. Į tuos maišus jos dėjo medikamentus, kuriuos narės pirko taip pat savo lėšomis. Draugijos narė akušerė M. Jurkšienė skaitė paskaitas apie įvairius sužeidimus ir būdus, kaip pagelbėti sužeistiesiems. Skyriaus birutietės, atsižvelgdamos į CV rekomendacijas, dėl bendradarbiavimo ugniagesyboje įsteigė ugniagesių talkininkių būrį, kurį sudarė penkios karininkų ir dešimt puskarininkių žmonių¹¹⁹.

Didžiausias Draugijoje buvo Šančių skyrius, kurio veikloje dalyvavo visų Šančiuose dislokuotų karinių dalinių ir įstaigų karininkų šeimų moterys. Ši aplinkybė sudarė nemažai problemų valdybai, kuriai reikėjo atskirų dalių birutininkes, lyg atskirus moterų „pasaulius“, sujungti į vieną vienetą – skyrių, o tai darbas nelengvas, – rašyta „Karde“¹²⁰.

1939 m. buvo įsteigti trys skyriai. Kovo 9 d. įkurtas skyrius Varniuose, ponios Onos Liucijos Šečkienės bute vykusiame susirinkime. Ji supažindino karininkų žmonas su Draugijos įstatais, ir jos pritarė tokiai veiklai bei pasiryžo uoliai dirbti. Skyrių sudarė aštuonios moterys, kurios išrinko valdybą: pirmininkė – O. J. Šečkienė, vicepirmininkė – Stasė Balandienė, sekretorė – Stanislava Jatulienė, išdininkė – Elžbieta Diminskienė, Revizijos komisiją sudarė Teofilė Mickevičienė ir Ona Jokūbaitienė¹²¹. Tais pačiais metais, balandžio 14 d., ponios Onos Strimavičienės iniciatyva buvo įsteigtas dar vienas naujas Draugijos skyrius Vilkaviškio įguloje. Į jo valdybą buvo išrinktos: pirmininke – O. Strimavičienė, vicepirmininke – Elena Nasvytienė, sekretore – Albina Jakubauskienė, išdininke – Irena Skinderienė, sekretore – Marija Mėta Gogienė; Revizijos komisija: pirmininkė – Jadvyga Tarasonienė, narės – Sofija Ona Matulionienė ir Albina Valentienė¹²². Rugsėjo 22 d. iniciatorių Gražinos Tallat-Kelpšienės ir Marės Labutienės pastangomis buvo įkurtas skyrius I husarų Lietuvos Didžiojo Etmono Jonušo Radvilos pulke. Pradėdama susirinkimą G. Tallat-Kelpšienė apgailestavo, kad taip vėlai kuriamas skyrius, nors pulko karininkų žmonos dalyvavo įvairioje visuo-

¹¹⁷ Seredžiaus birutininkės. *Kardas*, 1939-02-01, nr. 3, p. 84.

¹¹⁸ Seredžiaus birutininkės. *Kardas*, 1939-10-01, nr. 19, p. 492.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ -NĖ-. Šančių skyrius. *Kardas*, 1939-05-15, nr. 6, p. 181.

¹²¹ KBKŠMD Varnių skyriaus raštas Nr. 1 KBKŠMD CV, 1939-04-01. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 120.

¹²² Naujas birutininkių skyrius. *Kardas*, 1939-06-15, nr. 12, p. 338.

meninėje veikloje. Į valdybą buvo išrinktos: pirmininke – M. Labutienė, vicepirmininke – Irma Čipliesnė, išdininke – Ona Mikelkevičienė, sekretore – Marija Židžiūnienė, į Revizijos komisiją – Ona Kiesylienė ir Aldona Tamašiūnienė¹²³. Skyrius pradėjo veikti bendradarbiaudamas su puskarininkių žmonomis. Jos surengė Kalėdų eglutę, kurioje dalyvavo 57 vaikai, ir kariams koncertą, kuriame dalyvavo „Linksmieji broliai“ ir pulko orkestras¹²⁴.

Ultimatumų metas ir jų įtaka Draugijos veiklai

1938 m. buvo išskirtiniai ne tik dėl Lenkijos ultimatumo, bet ir dėl vienos akcijos, kurią Draugija ėmėsi įgyvendinti, – tai paminklo, skirto Kunigaikštienei Birutei, Palangoje statyba. Sausio 3 d. Karininkų ramovėje buvo sukviestas susirinkimas, kuriame Draugijos pirmininkė V. Černienė supažindino ten susirinkusius įvairių meno sričių ir visuomenės atstovus su skulptoriaus Vlado Grybo parengtu paminklo eskizu. Paminklo pamatas buvo numatomas daryti Vyties Kryžiaus formos ir užimtu 730 kv. m. žemės plotą. Jame būtų vaizduojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio susitikimas su Birute Palangos pajūryje. Paminklo aukštis su pjeđestalu turėjo būti 13 metrų. Pjeđestalas – su bareljefais, kurie turėjo vaizduoti Birutę žinyčioje prie aukuro, kitoje pusėje – Birutė, auklėjanti savo sūnų Vytautą. Kituose šonuose turėjo būti mažesnės skulptūros, vaizduojančios vaidilutę – moterį ant aukuro griuvusių ir šimtametį vaidilą-kanklininką, pasakojantį savo ainiui tėvynės praeitį. Paminklas turėjo būti iš raudono granito, skulptūros – bronzinės. Jo statyba planuota užtruksiant trejus metus ir turėjo kainuoti 60 tūkst. litų¹²⁵. Po pristatymo vyko diskusija, kurioje dalyvavo skulptoriai Juozas Zikaras, dailininkas Jonas Mackevičius, architektas Stasys Kudokas ir S. Čiurlionienė, pasisakiusi dėl Birutės rūbų. Savo nuomonę išsakė ir brg. gen. V. Nagevičius, nustebeš, kad tokio masto paminklas kunigaikštienei Birutei suprojektuotas tuo metu, kai „mes dar neturime didingo paminklo Vytautui Didžiajam ir mūsų Nepriklausomybei“. Pripažinęs, kad „visas kūrinys yra meniškasis“, generolas linkėjo birutietėms „pasisekimo“ ir sveikino Birutės draugiją su šia iniciatyva ir su tuo, kad ją sutiko įgyvendinti žinomas skulptorius¹²⁶. Antanas Žmuidzinavičius taip pat gyrė birutietes už jų užmojų pastatyti paminklą Vytauto motinai. Visas pasaulis galėtų pagirti sumanymą pastatyti pirmąjį didžiausią ir gražiausią paminklą Motinai. Šis paminklas simbolizuotų birutiečių pagarbos moteriai-motinai idėją. Paminklo statybą rėmė kiekvienas Draugijos skyrius, 1938 m. vasario 5 d. Šiaulių skyrius koncerte-

¹²³ LANK, J. Naujas birutininkių skyrius. *Kardas*, 1938-11-01, nr. 21, p. 495.

¹²⁴ BIRUTININKĖ. Šis tas iš Gusarų pulko birutininkių veiklos. *Kardas*, 1939-02-15, nr. 4, p. 114.

¹²⁵ S–s. Paminklo projektas kunigaikštienei Birutei. *Kardas*, 1938-02-15, nr. 4, p. 99.

¹²⁶ Ibid.

baliuje dalį surinktų lėšų, 300 Lt, skyrė paminklui¹²⁷, o Tauragės skyrius paskyrė visas lėšas, 500 Lt, surinktas baliuje-loterijoje, vykusiame vasario 12 d.¹²⁸

Svarbus Draugijos susirinkimas įvyko 1938 m. kovo 27 d., praėjus tik savaitei po Lenkijos ultimatumo, kurį Lietuva buvo priversta priimti. Šis faktas turėjo didelę įtaką narių nuotakai ir sprendimų priėmimui. Susirinko daugiau kaip 100 aktyviosios tarnybos ir atsargos karininkų šeimų moterų, nes buvo svarbu pasitarti dėl sudėtingos situacijos, kurioje atsidūrė Lietuva. Pirmininkė V. Čarnienė padarė pranešimą apie susidariusią padėtį ir kvietė susirinkusias nares aktyviu darbu prisidėti savo tautos atsparumui sustiprinti. Susirinkimas, išklausęs pranešimą, priėmė tokio turinio rezoliuciją: „1938 m. kovo 27 d. Kunigaikštienės Birutės Karininkų Šeimų Moterų Draugijos sukviestas Lietuvos Karininkų ramovėje, karininkų bei atsargos karininkų šeimų moterų susirinkimas pareiškė savo šiuos pasiryžimus: 1) prisidėti prie krašto stiprinimo darbo ruošiant priešchemines apsaugas, samariečių bei propagandos kursus; 2) remti visomis išgalėmis Ginklų fondą; 3) kviesti visas lietuves moteris nepasiduoti kai kurių asmenų skleidžiamam nerimui, bet ramiu darbu šeimose bei visuomeniškose organizacijose prisidėti prie tautos atsparumo; 4) drąsiai reikšti savo lietuviškumą ir kovoti su tautiniu indiferentiškumu.“¹²⁹ Tokioje situacijoje buvo pasiūlyta pervesti Ginklų fonui pinigų, kurie buvo surinkti Birutės paminklui, daugiau kaip 11 tūkst. Lt, tačiau CV dėl tokio siūlymo nusprendė atsiklausti skyrių valdybų, nes dalis pinigų buvo skyrių aukos¹³⁰. Kai kurios narės dar susirinkime paaukojo Ginklų fonui 300 Lt¹³¹. To momento svarbai parodyti S. Čiurlionienė skaitė paskaitą, primindama kitų tautų kovas už laisvę, ir paragino plačiąją visuomenę „šiuo mūsų tautai sunkiu metu kiekvienam perkratyti savo sąžinę prieš tautą, šalinti visas negeroves, o ypač tobulinti mūsų kalbą, šalinti užsilikusius barbarizmus ir domėtis mūsų literatūra“¹³². Vykdydamos susirinkimo nutarimus, birutietės balandžio mėn. surengė priešcheminės apsaugos kursus. Paskaitas skaitė: VDU doc. Matas Žvirėnas – Cheminio karo ir nuodingųjų dujų apžvalga; mjr. Viktoras Skibarka – Slėptuvių įrengimas; gyd. ltn. Stepas Vaidakavičius – Pirmoji pagalba apnuodytiems dujomis. Taip pat buvo pademonstruotas kinas, skirtas priešcheminei apsaugai. Paskaitos vykdavo tris kartus per savaitę, jose dalyvaudavo įvairaus amžiaus moterys ir moksleivės. Kursų globėjas brg. gen. V. Nagevičius ir jo padėjėjas plk. Vladas Ingelevičius apsilankė paskutinėje paskaitoje ir pažymėjo, kad priešcheminė gynyba turėtų rūpėti kitiems, o ne birutietėms, bet džiaugėsi, kad jos ėmėsi tokio darbo. Renginyje dalyvavę lektoriai atsisakė honorarų, kuriuos įnešė į Ginklų fondą – 190 Lt, o birutietės

¹²⁷ J. G. Šiaulių birutininkų koncertas-balius. *Kardas*, 1938-03-01, nr. 5, p. 131.

¹²⁸ KAZLAUSKIENĖ, O. Balius ir loterija Tauragėje. *Kardas*, 1938-03-15, nr. 6, p. 151.

¹²⁹ Birutininkų susirinkimas. *Kardas*, 1938-04-01, nr. 7, p. 177.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

taip pat paaukojo 1 200 Lt¹³³. Kauno skyrius taip pat suorganizavo ciklą Pirmosios pagalbos paskaitų, kurias skaitė gydytojai: ats. j. ltn. Izidorius Rudaitis, plk. ltn. Juozas Stasiūnas ir kpt. Polikronas Kusa¹³⁴. Kauniečių pavyzdžiu pasekė ir Ukmergės skyrius, surengęs Pirmosios pagalbos ir priešcheminės apsaugos kursus, kuriems vadovavo sanitarijos plk. ltn. Otto Adolfas Pattas, o paskaitas skaitė gydytojai ltn. K. Mikalauskas ir j. ltn. Jankevičius¹³⁵. Kursus lankė 41 ponias, o praktiką atliko įgulos ligoninėje. Kursų organizatorė Ona Gustaitienė ir gen. št. plk. Leonas Gustaitis balandžio 10 d. surengtoje arbatėlėje padėjo lektoriams ir aktyvioms ponios.

1938 m. visuotinis atstovių suvažiavimas įvyko spalio 3 d., į jį susirinko apie 100 atstovių ir narių. Nemaža dalis ponijų buvo pasipuošusios tautiniais drabužiais. Jų tulpėmis raštuotos prijuostės ir margaspalviai kaspiniai pabrėžė, kad lietuvė moteris nuo amžių buvo ir dabar tebėra didelė savojo meno gerbėja ir tautinės kultūros saugotoja. Susirinkime, kuriam pirmininkavo V. Černienė, dalyvavo 18 skyrių atstovės. V. Černienė savo ataskaitoje pažymėjo, kad organizacija toliau aktyviai dirba kultūrinėje, visuomeninėje ir krašto gynimo srityse: skyriai steigia bibliotekas, organizuoja renginius, paskaitas, rūpinasi sergančiais kariais ligoninėse ir sanatorijose, rengia jiems koncertus, organizuoja įvairius kursus. Viena svarbi organizacijos veiklos kryptis – Ginklų fondo rėmimas, ką vykdė visi skyriai, nepamiršdami labdarinių organizacijų ir neturtingų vaikų šelpimo. Draugijoje buvo apie 600 narių, veikiančių 19-oje skyrių¹³⁶. Šiame suvažiavime įvyko dideli pasikeitimai CV, nes senoji valdyba visa atsisakė kandidatuoti, todėl buvo išrinkta nauja, kurią sudarė: Nina Grigaliūnienė – pirmininkė, Eugenija Daukšienė – I vicepirmininkė, Adolfina Kabailienė – II vicepirmininkė, Emilija Puodžiūnienė – išdinininkė, Jadvyga Gruodienė – sekretorė¹³⁷.

KBKŠMD veikloje buvo viena išskirtinė kryptis – rūpintis karo invalidais ir ypač jų vaikais. Jiems buvo rengiamos dvi šventės – Kalėdų bei Velykų, dovanojamos dovanėlės. Tradiciškai Kalėdų šventė buvo surengta ir 1937 m. gruodžio 29 d. Ramovėje, kurioje susirinko per 40 šeimų: apie 100 vaikų su tėvais¹³⁸. Pirmininkė V. Černienė pasveikino visus ir pabrėžė glaudų birutiečių ryšį su karo invalidais ir jų šeimomis. Koncerte dalyvavo patys vaikai, skaitė eilėraščius, sesutės Matukaitės grojo pianinu, šoko baleto studijos mokiniai ir skautės. Birutietėms už gražias iniciatyvas dėkojo mjr. J. Dagys, kuris perdavė ir Karo invalidams šelpti komiteto pirmininko brg. gen. V. Nagevičiaus sveikinimus bei įteikė V. Černienei gėlių¹³⁹. Šventės pabaigoje buvo išdalintos dovanos: medžiaga drabužėliams ir kiekvienai šeimai po porą kilogramų

¹³³ Birutininkės surengė priešcheminės apsaugos kursus. *Kardas*, 1938-05-01, nr. 9, p. 226.

¹³⁴ Iš birutininkių veiklos Kaune. *Kardas*, 1938-06-01, nr. 11, p. 274.

¹³⁵ Pirmosios pagalbos ir priešcheminės apsaugos kursai Ukmergėje. *Kardas*, 1938-05-01, nr. 9, p. 227.

¹³⁶ Birutininkių suvažiavimas. *Kardas*, 1938-10-15, nr. 20, p. 467.

¹³⁷ Kunig. Birutės karininkų šeimų moterų draugijos Centro valdybos raštas Vidaus reikalų ministerijos Registrų skyriui, 1938-10-22. LCVA, f. 1397, ap. 1, b. 239, l. 66.

¹³⁸ DAGIENĖ, St. Eglutė invalidų vaikams. *Kardas*, 1938-01-15, nr. 2, p. 47.

¹³⁹ Ibid.

cukraus. Visi buvo pavaišinti vaišėmis, grojo Karo muziejaus orkestras. 1939 m. balandžio 12 d., švenčiant Velykas, karo invalidams ir jų vaikams Karininkų ramovėje buvo surengta vakarienė, kuriai 12 kg duonos ir pyrago paaukojo „Paramos“ bendrovė¹⁴⁰. Karo invalidams šelpti komiteto pirmininkas brg. gen. V. Nagevičius parašė gražų padėkos raštą už Karo invalidų vaikams surengtą Margučių šventę ir pasidžiaugė, kad birutietės rengia dvi šventes – Kalėdų ir Margučio, ir tai virto gražia tradicija¹⁴¹.

1939 m., kaip ir 1938 m., buvo politiškai sudėtingi, todėl ir KBKŠMD nemažai dėmesio skyrė situacijos pasaulyje analizei ir Lietuvos situacijos keitimuisi. Klaipėdos netekimas atsispindėjo veikloje ir jų tekstuose, spausdintuose „Karde“. Autorė J. Š-nė straipsnyje „Pasiruoškime, kol nevēlu“ rašė: „Praeitų ir šių metų išgyventi skaudūs momentai mums pirštu prikišamai parodė, kad tarptautinėje politikoje, kaip ir kasdieniniame gyvenime, nelaimėje draugų nėra. Šiandien vyrauja ne laisvas tautų apsisprendimas ir teisė, bet kumščio jėga.“¹⁴² Autorė kaltina, kad žadėtoji draugiškų valstybių parama liko tik popieriuje, o užpultoji valstybė turi gintis pati arba negarbingai pasiduoti. Ji kvietė moteris susirūpinti esama padėtimi ir tinkamai ruoštis, nors iš dalies sumažinti gresiantį pavojų, nes karas jau čia pat. Moterų ruošiama dirva – tai darbas, dvasinis ginklavimasis ir materialinė parama. Birutietės šių įvykių fone turėtų visos baigti samariečių arba pirmosios pagalbos ir priešcheminės apsaugos kursus. Besiruošiant karui labai svarbu turėti kuo daugiau ginklų, jiems įsigyti birutietės turėtų aukoti savo asmenines lėšas, atsisakydamos skrybėlaitės, brangių kojinių, kelių šukuosenų. Šiems darbams atlikti mūsų moterys neturi verksti, o ašaras turi keisti tvirta valia, drausme, pasiryžimu ir drąsa. Autorė kvietė moteris nelaukti raginimų, o pačioms eiti ir dirbti, ruoštis artėjančiam pavojui dabar, kad nebūtų per vėlu¹⁴³. Draugija ne tik žodžiais prisidėjo prie Klaipėdos praradimo problemų sprendimo. Birutietės, vadovaujamos CV pirmininkės N. Grigaliūnienės, suorganizavo Centrinio pabėgėlių gelbėjimo komiteto budėjimus, pabėgėliai išskirstyti punktais, suorganizuota daiktų ir pinigų rinkliava iš karininkų šeimų, įkurta batų taisytojų grupė, skalbykla, maisto tiekimas. Klaipėdos pabėgėliams birutietės surengė bendrą Velykų stalą, vaišino juos ir linksmino. Dar dvi savaites po švenčių jos rūpinosi 1 000 pabėgėlių, sušalpė avalyne, drabužiais, rūpinosi gauti jiems darbo, kol jie bus perduoti kitoms organizacijoms¹⁴⁴. J. Aukštaitė, rašiusi straipsnį apie pabėgėlių šelpimą, paminėjo ir neigiamus šio darbo aspektus. Ne visi pabėgėliai buvo dėkingi birutietėms, nesistengė kai kurių darbų atlikti patys, o ir ne visos Draugijos narės įsitraukė į šį darbą: „Prie pabėgėlių dirbo tik keliolika ir visą laiką tos pačios. Jų skaičius vos apėmė vieno žmogaus pirštus. Ar tiek jų teturime Kaune? [...] Laisve ir nepriklausomybe naudojamės,

¹⁴⁰ KBKŠMD raštas „Paramos“ bendrovės direktoriui, 1939-03-27. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 137.

¹⁴¹ Brg. gen. V. Nagevičiaus raštas Grigaliūnienei. Brangioji ponja. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 83.

¹⁴² J. Š-NĖ. Pasiruoškime, kol nevēlu. *Kardas*, 1939-04-15, nr. 8, p. 136.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ Birutininkės ir pabėgėliai. *Kardas*, 1939-05-01, nr. 9, p. 208.

bet ar mokame jai dirbti, saugoti, branginti?“¹⁴⁵ Autorė kritikavo lietuvių inteligenčių tikslus gražiai apsirengti ir save parodyti, o pasidaruoti Lietuvos labai nenori. Tai kaip ji įskiepytų artimo meilę vaikams, jei pati jos neturi? Į šį kritinį straipsnį buvo parašytas išsamus atsakymas ir paskelbtas tame pačiame „Kardo“ numeryje kaip informacija apie visuotinį atstovių suvažiavimą. Autorė T. K-ienė pradėdama straipsnį užduoda klausimą, koku būdu karininkų šeimų moterys galėtų reorganizuoti savo didelės šeimos visuomeninį gyvenimą, kad jis pasidarytų aktualus ir naudingas. Pasirodžiusi kritika verčia susimąstyti, ar tokia organizacija reikalinga: jei reikalinga, visi turime suteikti jai moralinę pagalbą, jei ne, laikinai užbaigti organizacinį gyvenimą. Ji teigė, kad „klaidinga į karininkų šeimų moteris žiūrėti kaip į organizaciją, pirmiausia tai turi būti didelė, gerai sucementuota šeima. Todėl susirinkimus turėtų lankyti visos narės, ne tik CV ar skyriaus valdyba. Narės visos turi jaustis lygiateisėmis, neturi būti podukrų“¹⁴⁶. Daug buvo pateikta siūlymų, ką reikia keisti, kokias sekcijas kurti ir kaip pagerinti atmosferą Draugijoje. Kultūrinį darbą siūlė perkelti į sekcijas, o ne palikti valdyboms. Reikėtų įkurti literatūros, pedagogikos, svetimų kalbų ir šeiminių žinių patobulinimo sekcijas¹⁴⁷. Sistemingai ir gerai organizuoti dirbdamos, birutietės savo draugijai ir Lietuvai atneštų daug naudos, bet neturi būti diskriminacijos dėl tautybės, išsilavinimo ir kt. Visi straipsnyje išskelti klausimai, manytume, buvo svarstomi ir visuotiniame susirinkime, kuris įvyko 1939 m. spalio 2 d.

Dar iki suvažiavimo Draugijai iškilo daug klausimų, kuriuos reikėjo spręsti. Pirmiausia prasidėjęs Vokietijos ir Lenkijos karas. Rugsėjo 18 d. CV parengė raštą ir išsiuntinėjo visiems skyriams. Jame buvo rašoma, kad sudėtingu momentu, kai kaimynystėje vyksta karas, „Mes, karininkų šeimos, turime būti kariuomenės talkininkėmis. Bendram darbui, krašto gynimo reikalui, turime kviesti talkon visas tikrosios, atsargos karininkų ir liktinių puskarininkų žmonas. Atminkite, kad kovos lauke visi lygūs ir miršta dėl tėvynės“¹⁴⁸. Rašte randame faktą, kad buvo išplatinta anketa, kurioje kiekviena birutietė galėjo pasiūlyti savo pagalbą krašto gynimo reikalui. Anketas užpildė 72 moterys, ir jos buvo perduotos KAM¹⁴⁹. Kariuomenės ugniagesių vadovybė pasiūlė Draugijos narėms tapti ugniagesių talkininkėmis ir padėti apsaugoti kariškių trobas, jei būtų jos bombarduojamos. Talkininkų būrius reikia sudaryti vietoje ir pranešti apie tai CV, kiek kokių narių yra. Kai bus gauti sąrašai, CV pasirūpins, kad narės būtų paruoštos priešlėktuvinei ir priešgaisrinei apsaugai. Jei negali surengti kursų, turi paruošti popierines rekomendacijas. Krašto gynimo reikalui veikti kartu su šaulių moterų daliniais¹⁵⁰. Kariams ligoniams globoti sekcija paskelbė rinkliavą visiems skyriams rinkti tvarstomąją medžiagą, siūlė kreiptis į vietos gyventojus, klebonus, kad

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ K-IENĖ, T. Karininkų šeimų moterys organizaciniame gyvenime. *Kardas*, 1939-10-15, nr. 20, p. 514.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ KBKŠMD CV raštas draugijos skyriams, 1939-09-18. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 18.

¹⁴⁹ CV raštas kariuomenės štabo viršininkui nr. 115, 1939-08-31. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 54.

¹⁵⁰ Ibid.

jie paskelbtų iš sakyklų, jog reikia nešti baltą drobę, marškinius arba aukoti pinigais. Viską surinkę, turi susisiekti su sekcija, kuri pati yra jau įsigijusi daug tvarstomosios medžiagos atsargai, jei prireiktų karo atveju. Kauno skyrius planavo surengti paskaitas, kurios plėstų Draugijos narių žinias ir ruošų veikti karo sąlygomis: „Špionažas ir moteris“, „Kaip prisidėti prie aprūpinimo maistu ir apranga karo metu“, „Keletas bruožų iš Nepriklausomybės laikų“, „Apkrečiamos ligos karo metu“ ir kelios paskaitos vaikų auklėjimo tema¹⁵¹.

1939 m. spalio 2 d. suvažiavimą pradėjo pirmininkė Nina Grigaliūnienė ir pakvietė visas nares „šiais neramiais laikais būti pasiruošusiomis įvairiems netikėtumams, kurie galėtų ištikti mūsų valstybę“, ir pabrėžė, kad kiekviena karininko žmona turi būti pasiruošusi reikalui esant patarnauti tėvynei kuo kuri galėdama. Taip pat paragino būti vieningoms ir darbščioms savo šeimoje ir už jos ribų¹⁵². Pirmininkė kalbėjo ir apie nuveiktus darbus, o planuose numatė artimiausiu bendradarbiauti su šaulėmis ir įveiklą įtraukti puskarininkių žmonas. S. Oželienė papasakojo apie Kariams ligoniams globoti sekcijos, kuriai vadovavo V. Nagevičienė, darbą. Prie šios sekcijos buvo įkurtas Samariečių būrys, kuriam vadovavo Stasė Matulevičienė-Valentinavičiūtė. Skyrių ataskaitose buvo minimi darbai remiant Ginklų fondą, neturtingas šeimas, rengiant įvairius kursus, kurie reikalingi tėvynės gynimo darbe. Daugiausia nuveikė Šiaulių skyrius, pasižymėjo talka kariuomenės ugniagesiams Serežiaus ir Šančių skyriai¹⁵³. Į naują CV išrinktos: pirmininkė – Marija Tumienė, vicepirmininkės – Salomėja Giriūnienė ir S. Matulevičienė, išdininkė – Stasė Žalakevičienė, sekretorė – Morta Babickienė¹⁵⁴. 1938 m. statistiniais duomenimis, Draugijoje buvo 630 narių, pagal tautybę: lietuvių – 598, lenkių – 10, rusių – 13, vokiečių – 5. Pagal amžių: 18–21 metų – 36, 22–24 metų – 204, 25–30 metų – 215, 31–45 metų – 153, per 45 metų – 22¹⁵⁵.

KBKŠMD laukė sunkūs veiklos metai, kurie buvo susiję su Vilniaus grąžinimu. Birutietės ėmėsi naujų darbų, teikė pagalbą Vilniaus krašto lietuviams. Pirmiausia surengė rinkliavą vilniečiams tarp savo narių daiktais ir pinigais, kurie gruodžio 7–8 d. CV rūpesčiu nuvežti į Vilnių ir padalinti neturtingiems lietuviams¹⁵⁶. Gruodžio 12 d. Draugija Karininkų ramovėje surengė minėjimą su literatūrine ir koncertine dalimis, skirtą Vilniaus grąžimo proga. Birutietės taip pat kreipėsi į tautiečius, kviesdamos priimti Kalėdų šventėms Vilniaus karšto ir Klaipėdos krašto lietuvius. Į šį kvietimą atsiliepė ne tik karininkų, bet ir kitos inteligentų šeimos. Tarp tokių šeimų buvo: Ramovės valdybos pirm. brg. gen. Antanas Gustaitis, Karo mokyklos viršininkas brg. gen. Jonas Juodišius,

¹⁵¹ Ibid., p. 264.

¹⁵² ŽIVILĖ, Birutininkių suvažiavimas. *Kardas*, 1939-10-15, nr. 20, p. 516 ir 3-ias viršelis.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ KBKŠMD raštas apie CV sudėtį VRM Administracijos departamentui nr. 131, 1939-11-06. *LCVA*, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 105.

¹⁵⁵ Organizacijų statistinės žinios, 1938 m. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, p. 18.

¹⁵⁶ DAGIENĖ, St. Iš birutininkių veiklos. *Kardas*, 1940-01-15, nr. 2, p. 54.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus viršininkas brg. gen. V. Nagevičius, 2-ojo pėstininkų pulko vadas plk. Juozas Tumas, 1-ojo husarų pulko vadas gen. št. plk. Izidorius Eduardas Kraunaitis, gen. št. plk. Bronius Gertus, plk. Juozas Šarauskas, gen. št. plk. Mykolas Mačiokas, ats. plk. Povilas Budrevičius, Kauno m. burmistras Steponas Rusteika, Ramovės šeimininkas mjr. J. Dagys, mjr. Kazys Sabalys, M. K. Čiurlionio galerijos direktorius Paulius Galaunė ir kt.¹⁵⁷ Į šeimas buvo priimta 70 Vilniaus krašto vaikų¹⁵⁸. Vilniaus krašto jaunimą birutietės pakvietė ir į kalėdinę vaikų eglutę, kuri vyko gruodžio 29 d. Karininkų ramovėje. Jie buvo pakviesti prie bendro stalo ir sočiai pavaišinti. Panašią akciją neturtingiems vaikams surengė Draugijos kariams globoti sekcija Vilniaus šv. Mikalojaus parapijos salėje. Šias vaišes paruošti daug padėjo „Paramos“, „Maisto“, „Pienocentro“, „Talkos“ direktorių parama produktais, o pinigus aukojo CV – 100 Lt, Aukštosios Panemunės skyrius – 100 Lt ir Vilniui remti komitetas – 400 Lt¹⁵⁹. Vaišės Vilniuje ruošė Aukštosios Panemunės skyriaus Kariams globoti komiteto narės. Neturtingus vaikus iš Vilniaus į vaišes surinko ir su jais parengė programą Vilniui remti komiteto narė P. Bizokaitė. Po programos vaikai pašoko, tada jiems buvo išdalinti užkandžiai. „Vaikai apstojo ponias ir šaukė „man, man“, tiesdami plonas savo rankutes, kurios tuoj tapo pilnos, o šioje akcijoje buvo pamaitinta apie 200 vaikų.“¹⁶⁰ Taip pat jiems buvo išdalinta 100 metrų šiltos medžiagos ir kojinių bei likę nuo vaišių produktai¹⁶¹. KBKŠMD ir kitais metais vykdė paramą Vilniaus lietuviams. 1940 m. kovo 30 d., Velykų atostogų metu, Karininkų ramovės rūmuose Kauno skyrius surengė Kauno ir Vilniaus moksleivių šventę. Joje dalyvavo Vilniaus lietuviškųjų gimnazijų – Vytauto Didžiojo ir Birutės – moksleiviai su savo programomis. Jie suvaidino A. Mackevičiaus dramos „Likimas“ vieną veiksmą, kuriame buvo vaizduojami lietuviškos mokyklos Vilniaus krašte vaizdai¹⁶². Moksleiviai taip pat padeklamavo vilniečių poečių O. Miciūtės ir O. Narkeliūnaitės eilių. Viena vilnietė moksleivė, Jadzė Kasperavičiūtė, padeklamavo savo sukurtą eilėraštį. Pianinu grojo Birutė Pacenkaitė ir Teofilis Burokas. Pasirodymą užbaigė moksleivių sukurtas monologas „Iš mano atsiminimų“. Už puikią programą Kauno skyriaus birutietės apdovanojo mergaites literatūros laureatų kūriniais, o berniukus – Karo mokyklos ir Ginkluotosioms pajėgoms remti komiteto leidiniu „Lietuvos kariuomenė“. Po koncerto vyko šokiai ir vaišės, kurias moksleiviams padovanojo Karininkų ramovės valdyba. Kitą dieną Vilniaus moksleiviai apsilankė teatre ir žiūrėjo vaikų spektaklį „Saulutėje“ ir operą „Gražina“. Jie taip pat aplankė kelis muziejus ir dalyvavo vėliavos nuleidimo ceremonijoje Karo muziejaus sodelyje, padėjo gėlių prie Nežinomo kareivio kapo bei J. Basanavičiaus paminklo. Vilniečių atstovai kartu su Kauno valdybos birutietėmis aplankė Karo ligoninėje besigydantį brg. gen. V. Nagevičių ir įteikė jam

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ CV raštas skyriams, 1940-01-08. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 8, l. 11.

¹⁵⁹ GR. Vaišės Vilniaus miesto beturčiams vaikučiams. *Kardas*, 1940-02-15, nr. 4, p. 101.

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Ibid., p. 102.

¹⁶² DAGIENĖ, St. Gražiai pasirodė Vilniaus moksleiviai. *Kardas*, 1940-05-01, nr. 9, p. 197.

verbomis išpintą Gedimino pilies bokštą su simboliška šakele, kuri buvo nuskinta nuo medžio, augančio Gedimino pilies kalne¹⁶³. Velykų atostogas 156 vilniečiams padėjo suorganizuoti daugybę pagalbininkų, kuriems „Karde“ padėjo birutietės, paskelbdamos jų pavardes ir įmones. Tai buvo prof. dr. Vanda Tumėnienė, gen. Stasys Pundzevičius ir Ona Pundzevičienė, gen. Jonas Juodišius ir Juodišienė, Ramovės valdyba ir jos pirmininkas gen. Antanas Gustaitis, Teatro direktorius dr. Antanas Juška, Rašytojų draugija, Studentų atstovybių pirmininkas Kižys, Skautų štabas, gen. št. plk. M. Mačiokas, gen. št. plk. Boleslovas Jakutis, gen. št. plk. Albinas Čiapas, gen. št. plk. I. S. Kraunaitis, Sajungos ginkluotosioms krašto pajėgoms remti pirmininkas Petras Gužas, mjr. S. Dagys, mjr. K. Sabalys, Kooperacijos, Ūkio ir Komercinis bankai, „Pienocentras“, Ekonominė karių bendrovė¹⁶⁴.

Artėjanti okupacija buvo juntama Draugijos veikloje, tačiau ir tuo sudėtingu metu buvo steigiami skyriai. Balandžio mėn. buvo įsteigtas Vilkaviškio¹⁶⁵, o gegužės mėn. registruotas paskutinis Draugijos skyrius – Varnių¹⁶⁶. Birutietės kartu su Skaučių seserija ir šaulėmis balandžio 3–14 d. surengė Pirmosios pagalbos ir priešcheminės apsaugos kursus¹⁶⁷. Birželio 1 d. „Karde“ buvo atspausdintas pusės puslapio straipsnis pavadinimu „Dėl „Birutininkų kampelio““. Jame autorė kritiškai vertino šios rubrikos užpildymą ir apeliavo į Draugijos nares, kad jos galėtų daugiau rašyti apie savo veiklą, nes visuomenei svarbu žinoti, ką visuomeniškos moterys dirba, kokią naudą jų veikla duoda valstybei ir jos visuomenei. 1939 m. „Birutininkų kampelyje“ buvo rašoma kiekviename „Kardo“ numeryje, o kitais metais būdavo tik kas antrame ar trečiame numeryje¹⁶⁸. „Kitos moterų organizacijos turi atskirus laikraščius ir jie išsilaiko, tad jei ką turime, tai mokėkime ir tinkamai užlaikyti. To reikalauja organizacija, garbė ir ambicija.“¹⁶⁹ Autorė skelbė ir nuomones dėl nebūtinumo rašyti, galima tik dirbti, bet girtis nereikia. Ji su tuo nesutinka, nes „Kampelyje“ galėtų tilpti ne tik informacija apie veiklą, bet ir narių kūryba, tai lavintų pačias nares, ir jos galėtų pasidalinti savo mintimis su visuomene. Baigdama straipsnį autorė kvietė Draugijos nares pasisakyti dėl jos pareikštų minčių, tai leistų priimti tinkamus sprendimus. Tai buvo priešpaskutinis „Birutininkų kampelyje“ paskelbtas rašinys. 1940 m. birželio 20 d. išėjo paskutinis „Kardo“ numeris, kuriame jau buvo pristatyta naujoji Liaudies vyriausybė, o „Birutininkų kampelyje“ buvo paskelbti trys informaciniai straipsneliai apie Seredžiaus, I husarų pulko ir Kėdainių skyrių darbus. Kėdainių skyrius buvo pristatytas plačiau, nes gegužės 19 d. šventė savo veiklos 10-metį¹⁷⁰.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Kauno skyriaus valdyba. Padėka. *Kardas*, 1940-05-15, nr. 10, p. 222.

¹⁶⁵ VRM Draugijų registru. Dėl Vilkaviškio skyriaus registracijos, 1939-04-19. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 100.

¹⁶⁶ VRM Draugijų registru. Dėl Varnių skyriaus registracijos, 1939-05-08. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 75.

¹⁶⁷ Raštas VDU rektoriui nr. 238, 1939-03-24. *LCVA*, f. 608, ap. 1, b. 9, l. 123.

¹⁶⁸ PET-NĖ, V. Dėl „Birutininkų kampelio“. *Kardas*, 1940-06-01, nr. 11, p. 265.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ JUŠ-NĖ, Z. Birutininkų Kėdainių skyrius atšventė dešimtmetį. *Kardas*, 1940-06-20, nr. 12, p. 292–293.

Ir po okupacijos Draugija bandė tęsti savo veiklą, todėl 1940 m. liepos 2 d. parašė prašymą vidaus reikalų ministrui: „Šiuo prašoma Vidaus Reikalų Ministrą leisti ir toliau veikti Kunigaikštienės Birutės Karininkų Šeimų Moterų Draugijai, jos skyriams ir jos Kariams Ligoniams Globoti sekcijai. Draugijos tikslas prisidėti prie tėvynės gynimo, jos stiprinimo ir auklėjimo darbo¹⁷¹. Rašte pateikta ir valdybos sudėtis: pirmininkė – Marija Tumienė, vicepirmininkės – Salomėja Giriūnienė ir Stasė Matulevičienė, išdininkė – Stasė Žalakevičienė, sekretorė – Morta Babickienė¹⁷². VRM ministro atsakymas į raštą buvo parašytas daugiau kaip po mėnesio, rugpjūčio 20 d. Jame buvo rašoma: „Išžiūrėjęs Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos bylą (reg. Nr. 131) radau, kad esamomis sąlygomis tolimesnis šios organizacijos veikimas yra nesuderinamas su valstybės saugumo reikalais, todėl pagal Draugijų įstatymo 48 str. (V.Ž. nr. 552) nutariau: Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugiją su visais jos padaliniais uždaryti. Pavedimą pavedu vykdyti visiems apskričių viršininkams.“¹⁷³

1940 m. rugpjūčio 20 d. Lietuvoje veikė 20 draugijos skyrių: „T. Naumiesčio“, Alytaus, Aviacijos, Kauno, Kėdainių, Marijampolės. Aukštosios Panemunės, Panevėžio, Radviliškio, Raseinių, Seredžiaus, Šančių, Šiaulių, Tauragės, Tauragės-Taurų, Ukmergės. I husarų pulko, Plungės (Telšių), Vilkaviškio, Varnių¹⁷⁴. Išeivijos leidinyje rašoma, kad skyrių buvo 22¹⁷⁵. Okupacija nutraukė Draugijos veiklą ir liko neįgyvendinti ne tik du dideli sumanymai: neišleista dr. A. Ambraziejūtės-Steponaitienės parengta studija „Lietuvos didžiosios moterys“, nors dar 1940 m. sausio 31 d. CV kreipėsi į skyrius dėl lėšų skyrimo leidiniui, o jų reikėjo 9 tūkst.¹⁷⁶, tačiau nespėta išleisti, ir nepastatytas paminklas Palangoje Kunigaikštienei Birutei. KBKŠMD buvo atkurta išėivijoje 1951 m. ir veikia iki šiol. Išeivijoje atkuriant Draugiją, ji buvo pavadinta Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija¹⁷⁷. Tokiu pavadinimu Draugija buvo atkurta 1990 m. Lietuvoje ir vykdo aktyvią veiklą, tęsdama tarpukario tradicijas ir kurdama naujas.

Vietoje išvadų

1. Gen. ltn. V. Nagevičiaus iniciatyva suburti karo gydytojų žmonas į Kariams globoti komitetą išaugo į KBKŠMD – vienintelę karininkų šeimų organizaciją Lietuvoje, veikusią ten, kur buvo dislokuotos karinės įgulos, turėjusią 20 skyrių su 630 narių.

¹⁷¹ Raštas Vidaus reikalų ministrui, 1940-07-02. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 179.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Vidaus reikalų ministro atsakymas į raštą, 1940-08-20. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 180.

¹⁷⁴ KBKŠMD padalinių sąrašas, reg. nr. 131, 1940-08-20. LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 239, l. 1. Pastaba: „T. Naumiesčio“ nurodyta dokumente; neaišku, ar čia turimas omeny Kudirkos Naumiestis ar Žemaičių Naumiestis.

¹⁷⁵ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 28.

¹⁷⁶ CV raštas skyrių valdyboms, 1940-01-31. LCVA, f. 608, ap. 1, b. 8, l. 10.

¹⁷⁷ *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės...*, p. 34.

Birutietės siekė suburti visas karininkų šeimų moteris į draugiją, kuri organizuotai prisidėtų prie tautos gynimo. Veikla apėmė pirmosios pagalbos ir priešcheminės pagalbos kursus, visuomenės auklėjimą tautinių idėjų ir meilės tėvynei dvasia dėvint tautinius rūbus, rengiant tautiškus renginius, propaguojant lietuvių kalbą.

2. Išskirtinį dėmesį birutietės skyrė šeimai ir siekė, kad ji taptų valstybės pamatu. Jos tikėjo, kad tinkamai išauklėti vaikai, tobulėjanti žmona ir motina turi būti tvirta atrama vyrui, ypač karo atveju, nes ji turės perimti šeimos rūpesčius. Šiai misijai įgyvendinti jos rengė pedagogines paskaitas, rankdarbių, kirpimo, siuvimo, kulinarijos kursus, steigė ir išlaikė vaikų darželius.

3. KBKŠMD buvo aktyvi politikoje, reaguodama į įvykius, kurie tiesiogiai paliesdavo Lietuvą: teikdama pagalbą Klaipėdos krašto pabėgėliams, vykdydama labdarinę veiklą Vilniaus krašto lietuviams, gražinus Vilnių Lietuvai, aktyviai remdama Ginklų fondą. Šią ir kitą veiklą vykdė kartu su šaulėmis, skautėmis ir kitomis moterų organizacijomis.

4. Draugija bendradarbiavo su Prezidentų žmonomis ir Karininkų ramove, nes tai buvo pagrindiniai jų veiklos rėmėjai ne tik moraliniu, bet ir materialiniu požiūriais.

5. KBKŠMD turėjo savo vėliavą, kurią joms padovanojo Karininkų ramovė, norėjo įamžinti Vytauto Didžiojo motinos Birutės atminimą, pastatydama jai paminklą Palangoje. Tačiau surinkti pinigai 1938 m. buvo paaukoti Ginklų fondui. Informaciją apie savo veiklą skelbė žurnale „Kardas“, kuriame turėjo savo rubrikas: „Mūsų šeimos kampelis“, „Birutininkių kampelis“. Jose rašė apie Draugijos veiklą ir teminius straipsnius apie tautinių rūbų dėvėjimą, nesantaiką šeimoje, vaikų auklėjimą, birutiečių išskirtinį pavyzdį visuomenei, problemas Draugijoje dėl lygybės tarp narių ir dėl pagalbos toms, kurios dirba visuomeninį darbą, trūkumo.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

ASEVIČIUS, Vytautas, et al. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. II–X. Vilnius, 2002–2015.
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštienės Birutės Karių Šeimų Moterų Draugijos dvidešimtmetis 1951–1971. Čikaga, 1973.

SURGAILIS, Gintautas. Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. *Karo archyvas*, 1997, t. XIV, p. 48–99.

OFFICERS' WIVES AND LITHUANIAN NATIONAL DEFENCE: THE DUCHESS BIRUTĖ ASSOCIATION OF WOMEN FROM OFFICERS' FAMILIES IN 1925–1940

Aušra Jurevičiūtė

Summary

The Duchess Birutė Association of Women from Officers' Families (Kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija) had its origins in a public association founded in Kaunas, the temporary capital of Lithuania, by the wives of military medics in December 1922. Following the initiative of Lieutenant-General Vladas Nagevičius, the chief sanitary inspector of the Lithuanian army, they established the Women's Committee (Moterų komitetas) to help sick, injured and disabled soldiers. On 3 January 1925, the committee was transformed into the Women's Committee for the Care of Wounded Soldiers (Kariams ligoniams globoti moterų komitetas). The committee operated under the new name for less than a year, and was dissolved in November 1925, handing over all its assets to the Sanitary Section of the Association of Women from Officers' Families (Karinkų šeimų moterų draugija), as an organisation with a similar purpose. The latter was established on 25 March 1925 in Kaunas, with the active participation of members of the committee, including its chairwoman Sofija Oželienė. Lieutenant-General Nagevičius again played a key role in the creation of the new association. Observing the activities of the committee in the area of civilian charity, he decided to organise all the women of officers' families to operate on a wider scale in the areas of education, culture and social work. The change to the name was made on the occasion of the tenth anniversary of its activities. The association held a solemn meeting in Kaunas on 3 and 4 March 1935, during which it was announced that it would assume the name of Duchess Birutė. This was a reference to the mother of Vytautas the Great, the most important ruler of Medieval Lithuania: the year 1935 was the 550th anniversary of her death.

The association was the only one of its kind in Lithuania. It aimed to bring together all women from officers' families to do useful work for the army and society. By participating in the activities of the association, they could contribute to national defence and the strengthening of national education. The association established branches in a number of Lithuanian towns where military garrisons were stationed.

Its main areas of activity involved the following: 1) taking care of the education of officers' children, both in a pedagogical and a national respect, by setting up kindergartens and children's libraries, preparing and printing children's literature, and organising theatrical performances; 2) taking care of sick and wounded fighters, by helping to establish libraries in the war hospitals and in messes, and by providing civilian charity to soldiers who were orphans in peace time, whereas during the war the association was to organise medical, material and moral support for sick and wounded soldiers throughout Lithuania; 3) engaging in cultural and educational work by organising courses, lectures, cultural entertainment, excursions, concerts, performances, etc; 4) looking after the graves of fallen soldiers; and 5) taking care of and providing civilian charity for the poor, and officers' widows and children, until the widows remarry and the children reach the age of

17, if necessary. Among all these duties were the care of patients, nursing, charity, and support for families and children. In fact, charity was one of its main activities: with 630 members and 20 branches throughout Lithuania (1938 data), the association collected donations and supported the Weapons Fund, established and supported kindergartens, and donated to orphans and the poor. In addition, the association took responsibility for educating children in the spirit of national awareness and patriotism, wearing the national costume, organising national events, propagating the Lithuanian language, etc. The unstable political situation, affecting Lithuania for the whole period between the two world wars, encouraged the association to develop the military skills of its members by attending first aid courses and anti-chemical warfare training. A large number of members were Good Samaritan trained nurses, and some joined the section for the care of sick soldiers that was established in the association in 1936 and headed by Nagevičius.

The association responded to political developments around the country, such as the loss of the Klaipėda region in March 1939 and the refugee problem it created, and helped Lithuanians in the Vilnius region, which was part of Poland from 1920 to 1939, by providing them with food and clothing, and also by holding cultural events, and taking in children from the Vilnius area for holidays with families. They worked in collaboration with the Lietuvos šaulių sąjunga (Lithuanian Riflemen's Union), the Scouts, and other women's associations. They also cooperated actively with the Officers' Mess (Karininkų Ramovė), which was the main supporter of the association in moral and material terms. In 1930s, the honorary chairwoman of the association was Sofija Smetonienė, the president's wife, who sponsored many of their initiatives and events. Honorary members included several of Lithuania's most senior army officers, such as Brigadier-General Vladas Nagevičius and Lieutenant-General Teodoras Daukantas.

The basic focus of the association's members was a strong family, well-brought-up children, and an educated wife and mother, and a strong assistant for her husband, especially in wartime, who was ready to take care of all the family, if necessary. The association was far from perfect, however. A major source of disagreement was the unequal status of officers' wives, which depended on the military rank of their husband rather than on the level of their commitment. Despite its efforts, the association was not able to erect a monument to Birutė in the Lithuanian Baltic Sea resort of Palanga, or to publish the work by Agnietė Ambraziejūtė-Steponaitienė 'The Greatest Women of Lithuania'. The association failed to set up its own newspaper, so all information was communicated through the main officers' magazine *Kardas*.

The Duchess Birutė Association operated until the Soviet occupation of Lithuania, and was officially closed on 25 August 1940. Lithuanian women in exile reestablished the association at a meeting in Chicago in October 1951, where it has been active ever since. American Lithuanians called their association the Lithuanian Great Duchess Birutė Officers Families Women Association (Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugija). In June 1990, an association with that name was also established in Lithuania, a sign of the continuation of activities and traditions from the interwar period.